

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ

Бервено Оксана Володимирівна

УДК 33.05:316.728+005.6

**ЯКІСТЬ ЖИТТЯ ЯК ФАКТОР
НАЦІОНАЛЬНОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ:
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ І УПРАВЛІННЯ**

Спеціальність 08.00.03 – економіка
та управління національним господарством

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Харків
2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Харківському національному університеті імені В.Н. Каразіна Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант:

доктор економічних наук, професор
Яременко Олег Леонідович, провідний науковий співробітник відділу економічної теорії Державної установи «Інститут економіки та прогнозування НАН України».

Офіційні опоненти:

доктор економічних наук, старший науковий співробітник **Остафійчук Ярослав Васильович**, завідувач відділу соціоекологічних проблем сталого розвитку Державної установи «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України»;

доктор економічних наук, доцент
Ємельяненко Ларіса Михайлівна, професор кафедри макроекономіки та державного управління ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»;

доктор економічних наук, професор
Дикань Валерія Володимирівна, професор кафедри менеджменту і адміністрування Українського державного університету залізничного транспорту.

Захист відбудеться «30» червня 2016 року об 11-00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.820.05 в Українському державному університеті залізничного транспорту за адресою: 61050, м. Харків, вул. майдан Фейєрбаха, 7, ауд. 3.501.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Української державного університету залізничного транспорту за адресою: 61050, м. Харків, майдан Фейєрбаха, 7, ауд. 2.209 та на сайті Українського державного університету залізничного транспорту: <http://kart.edu.ua>.

Автореферат розісланий «30» травня 2016 року

Учений секретар спеціалізованої вченої ради

І. В. Чорнобровка

**ЯКІСТЬ ЖИТТЯ ЯК ФАКТОР
НАЦІОНАЛЬНОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ:
КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ І УПРАВЛІННЯ**

Спеціальність 08.00.03- економіка
та управління національним господарством

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Надруковано за авторським оригіналом
Відповідальний за випуск
д.е.н., проф. *О. Л. Яременко*

Підписано до друку 30.05.2016 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний. Друк цифровий.
Гарнітура Times New Roman. Ум. друк. арк. 1,9.
Наклад 300 прим. Зам. № 9867

Видавець і виготовлювач:
ТОВ «ДРУКАРНЯ МАДРИД»
61024, м. Харків, вул. Ольмінського, 11
Тел.: (057) 756-53-25
www.madrid.in.ua info@madrid.in.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:
ДК №4399 від 27.08.2012 року

Актуальність теми. Сучасна економічна реальність викликає об'єктивну необхідність переходу до нової моделі розвитку, який би створював умови для підвищення якості життя та реалізації людського потенціалу. За цих умов потрібна модифікація наукових підходів до цілепокладання, організаційного та інструментального забезпечення розробки та реалізації відповідної економічної політики. Держава задає контури стратегічних рішень щодо модернізації економіки, її якісного оновлення та забезпечення умов підвищення якості життя населення.

Трансформаційні процеси в Україні останніх десятиріч свідчать про несформованість дієвих інструментів реалізації економічної стратегії держави та її відірваність від інтересів основних суб'єктів господарювання (стратегічні програми різних рівнів не були реалізовані належним чином). В останні роки країна зіткнулась з новими викликами: економічним спадом, макроекономічною розбалансованістю, втратою цілісності, та інклюзивності розвитку. Посткризове відновлення економіки і реконсолідація суспільства актуалізують необхідність модифікації механізмів та структури економічного зростання, перш за все за рахунок його відтворювальних факторів (знань, інновацій), носієм яких є людина.

Вихідною умовою ефективності розробки та реалізації заходів поліпшення якості життя населення є визнання її не тільки результатом, але й фактором національного економічного розвитку. Врахування їх системних взаємообумовлених зв'язків дозволяє одночасно забезпечувати позитивні ефекти в національному економічному розвитку та національній якості життя. Гідна якість життя населення стає необхідною вимогою національної безпеки та конкурентоспроможності економіки, тому є предметом особливої уваги науковців й управлінців.

Представники багатьох наук давно і плідно досліджують дану проблематику. Серед дослідників, які започаткували системний аналіз якості життя та її концептуальне оформлення, слід виділити: С. Балдвіна, Дж. Бонолі, Дж. Гелбрейта, К. Ерроу, А. Кемпбела, В. Парето, А. Пігу, П. Рестроджі, А. Сея, Дж. Фишера та ін. Теоретико-методологічний базис дисертаційного дослідження ґрунтується на наукових поглядах щодо факторів національного економічного розвитку, його суспільного спрямування та впливу на якісні параметри життєдіяльності населення таких вчених як: С. Айвазян, І. Бестужева-Лада, В. Бобков, О. Вільямсон, А. Грищенко, В. Дикань, Л. Смеляненко, Г. Зараківський, Е. Засаденець, Е. Лібанова, П. Кругман, О. Новікова, Д. Норт, Я. Остафійчук, Ю. Петруня, А. Сен, Дж. Стиглиц, В. Тарасевич, Є. Фархутдинова, О. Яременко та ін. Аналіз системних зв'язків добробуту населення та ефективності функціонування соціально-трудової сфери представлено в роботах Г. Башняніна, О. Ватаманюка, Б. Герасимова, П. Єщенко, О. Зонової, І. Каленюк, М. Кіма, А. Колота, В. Компанієць, Е. Лібанової, І. Малога, В. Мандибури, В. Осецького, А. Ревенко, С. Тютюнникової та ін. Окремим аспектам якості життя у взаємозв'язку з розвитком сфери освіти і накопиченням людського потенціалу присвячено роботи В. Антонюк, О. Амоши, В. Базилевича, Є. Балацького, І. Гнідіденко, Н. Гражевської, О. Грішної, В. Дикань, Г. Задорожного, М. Кизима, М. Кольчугіної, Я. Остафійчука,

В. Скуратівського, В. Трошинського, Л. Федулової, М. Хохлова та ін. Соціальні та духовні чинники формування якості життя розглянуто в роботах В. Броницької, А. Возмитель, І. Гундарова, Е. Діннера, С. Кондрашенкової, А. Павлова, В. Третяк, Т. Юдиної та ін. Питання управління якістю життя досліджені в роботах В. Бодрова, З. Биктимірової, Б. Герасимова, О. Глушакової, В. Дикань, Л. Ємельяненко, О. Ковиневої, Е. Лібанової, В. Михайлова, Я. Остафійчука, Є. Фархутдинової та ін. Об'єктивні методики оцінки якості життя розробляються такими відомими і авторитетними організаціями як: «Організація об'єднаних націй», «Комісія ЮНЕСКО з народонаселення і якості життя» та іншими міжнародними та національними дослідницькими організаціями, зокрема Інститутом демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, а також окремими дослідниками: С. Айвазяном, В. Бобковим, В. Бушуєвим, О. Гладуном, В. Голубєвим, М. Кизимом, Е. Лібановою, А. Сенном, А. Тарко та ін.

Висновки багатьох дослідників збігаються в констатації змін у цілях соціально-економічного розвитку на сторону його підпорядкованості якості життя. При цьому дослідження переважно обмежуються наданням загальних практичних рекомендацій щодо розвитку тих, чи інших сфер, пошуком структурних складових і можливості інтеграційної методики її вимірювання. Залишаються недостатньо досліджуваними проблеми зворотного впливу якості життя, якості трудових ресурсів на економічний розвиток. Саме якість людського капіталу, рівня освіченості людини, як похідних від якості життя, ведуть до зростання віддачі виробничої функції. У такій ситуації економічний розвиток стає результатом використання більш якісних факторів та джерел підвищення якості життя. Усе вище зазначене і визначає актуальність теми дослідження, його логіку та структуру.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано відповідно до планових тем науково-дослідних робіт кафедри економічної теорії та економічних методів управління Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна: «Соціальна економіка як визначальний пріоритет ринкового реформування в Україні» (номер державної реєстрації 0103U004258), особисто дисертантом в якості відповідального виконавця теоретично обґрунтовано взаємозв'язок і взаємообумовленість соціальних й економічних факторів розвитку та пріоритетність якісних характеристик людських ресурсів як рушійної сили розвитку; «Взаємодія фінансового і реального сектора економіки в умовах глобалізації» (номер державної реєстрації 0110U000588), особисто дисертантом обґрунтовані механізми впливу фінансового та реального сектора економіки на якість життя з розкриттям механізмів зворотних зв'язків, що обумовлює їх комплементарну роль в сучасному розвитку. Положення та висновки дисертаційного дослідження знайшли своє застосування при виконанні планової теми науково-дослідних робіт кафедри менеджменту Харківського торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету «Сучасні проблеми управління змінами на підприємстві в системі кластерів регіону» (номер державної реєстрації 0114U001767), особисто здобувачем було обґрунтовано основні механізми управління інноваційним розвитком регіону,

жизни, которая включает три основных блока: блок точечного развития, блок выравнивания, блок закрепления перспективных хозяйственных практик. Обоснован вывод, что качество жизни благодаря своим ценностно-фундаментальным основаниям может играть роль фактора автокаталитических процессов национального саморазвития, когда повышение качества жизни формирует среду своего расширенного воспроизводства.

Ключевые слова: качество жизни, национальное экономическое развитие, национальное качество жизни, ценностный фундамент, институционализация качества жизни, комплементарное управление, государственная социально-экономическая политика.

SUMMARY

Berveno O.V. The quality of life as a factor of the national economic development: the conceptual basics of formation and management.- Manuscript copyright.

Thesis for the degree of Doctor of Economics (08.00.03 speciality) - Economics and National Economy Management. - Ukrainian State University of Railway Transport. Ministry of Science and Education of Ukraine, Kharkiv, 2016.

The thesis is devoted to the complex research of formation of the quality of life essence and features as a factor of the national economic development and development of practical recommendations about realization of conceptual developments of the quality of life in the national strategy of social and economic development.

Quality of life is an important factor that defines an economic dynamics and an adaptability of a system in the conditions of the high uncertainty. The focus of the state social and economic policy on the principles of the quality of life improvement promotes an institutionalization of positive development effects in a national economy: effective distribution mechanisms, innovative technologies, innovative administrative decisions, intellectual breakthroughs.

It is proved that improvement of the population quality of life allows to provide additional positive effects and a high productivity of national economic development by its target ensuring and formation the meganetwork structure of interaction by subjects of the quality of life. The model of national economic development management is developed on the basis of improvement of the quality of life that turns on three main units. There are the block of dot development, the alignment block, the block of fixing perspective economic practices. The conclusion that the quality of life due to its valuable and fundamental bases can play a role of the autocatalytic processes factor of the national self-development when the quality of life improvement forms the environment of its expanded reproduction is proved.

Key words: quality of life, national economic development, national quality of life, valuable base, quality of life institutionalization, complementary management, state social and economic policy.

концептуальных разработок качества жизни в национальной стратегии социально-экономического развития.

Качество жизни имеет сложную многоуровневую структуру, фундаментальные и актуальные элементы которой обуславливают его пространственно-временные изменения за счет внутрисистемных связей и внешнего многоканального взаимодействия со всеми подсистемами национального хозяйства. К важнейшим составляющим качества жизни относятся обеспеченность населения материальными и нематериальными благами, доступность качественных социальных услуг, уровень государственной поддержки населения, эффективность функционирования рыночных и государственных институтов, воспроизводство населения.

Возрастающая роль человеческого фактора во всех социально-экономических процессах и явлениях привлекает внимание к субъектным основаниям качества жизни. Структуру субъектного потенциала качества жизни формируют его институциональные, инновационные, адаптационные резервы и резерв человеческого потребностей и способностей, активация которых в национальном экономическом развитии расширяет его перспективы. Качество жизни населения одновременно обеспечивает углубление ценностных оснований развития и его ориентацию на материальное, социальное и духовное благополучие всех субъектов национального хозяйства.

В условиях современной модернизации качество жизни становится фактором, определяющим экономическую динамику и адаптивность системы в условиях неопределенности. Ориентированность государственной социально-экономической политики на совершенствование качества жизни способствует институционализации в национальной экономике положительных эффектов развития: эффективных распределительных механизмов, инновационных технологий, новаторских управленческих решений, интеллектуальных прорывов. Качество жизни также является фактором институциональной динамики, усовершенствующим институциональные механизмы модернизации национального хозяйства путем обогащения его ценностных оснований, позитивного усложнения социально-экономических институтов за счет привнесения в них элементов, отражающих качество жизни и формирования дополнительных трансмиссионных каналов взаимодействия социальной и экономической подсистем общества путем обеспечения комплементарного единства социальной и экономической политики государства.

Доказано, что в современных условиях качество жизни предопределяет устойчивость социально-экономической системы, ее экономическую безопасность за счет вклада в развитие человеческого фактора, приобретающего приоритетное значение в обеспечении экономического роста. Обосновано, что совершенствование качества жизни населения позволяет обеспечить дополнительные положительные эффекты и высокую результативность национального экономического развития путем его целевого обеспечения и формирования субъектами качества жизни мегасетевой структуры взаимодействия. Разработана модель управления национальным экономическим развитием на основе совершенствования качества

використання інноваційних кластерів в забезпеченні якості життя та реалізації економічного потенціалу регіону.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є розробка теоретичних підходів до виявлення сутності якості життя, методичних основ і закономірностей її формування та практичних рекомендацій щодо реалізації якості життя населення як фактору економічного розвитку в національній стратегії соціально-економічного розвитку. Для досягнення мети дослідження було поставлено низку теоретичних і практичних завдань:

- виявити соціально-економічний зміст категорії «якість життя», її основні компоненти та рівні формування в контексті економічного розвитку;
- узагальнити провідні впливи якості життя на спрямування розвитку людини, соціальних груп, держави та суспільства та кількісно-якісні характеристики оцінки цього впливу;
- з'ясувати механізми взаємодії структурних елементів якості життя та їх впливу на параметри національного економічного розвитку;
- розкрити вплив людського чиннику на потенційні можливості якості життя як фактору національного економічного розвитку;
- обґрунтувати роль якості життя в забезпеченні динаміки інституційних змін національного господарства;
- проаналізувати інституційне середовище якості життя в Україні;
- обґрунтувати концепцію якості життя як критерію ефективності державного управління національним економічним розвитком;
- виявити напрями удосконалення методики вимірювання якості життя для застосування її результатів в управлінні національним економічним розвитком;
- розкрити взаємозв'язок якості життя та національної продуктивності;
- обґрунтувати вплив якості життя на інноваційне спрямування національного економічного розвитку та забезпечення його результатів;
- провести структурний аналіз та класифікацію чинників, що одночасно забезпечують національний економічний розвиток і підвищення якості життя;
- проаналізувати причини і наслідки відхилень та викривлень якості життя в національному господарстві;
- розкрити механізми вбудовування стратегій якості життя в національну стратегію соціально-економічного розвитку;
- визначити комплекс застосування позитивних властивостей якості життя в забезпеченні ефективності прийняття управлінських рішень;
- розробити модель управління національним економічним розвитком з використанням механізмів прямих і зворотних зв'язків з якістю життя.

Об'єкт дослідження - система соціально-економічних та організаційних відносин з формування якості життя населення країни.

Предмет дослідження - теоретико-методологічні та практичні основи, закономірності, принципи, підстави, тенденції та протиріччя формування й організаційного розвитку якості життя як фактору економічного розвитку.

Методи дослідження. Отримані результати дослідження базуються на використанні сукупності методів дослідження економічної науки: аналізу та

синтезу, індукції та дедукції (для виявлення сутності та структуризації елементів якості життя), єдності історичного і логічного, наукової абстракції, теоретичних узагальнень (для виявлення закономірностей і тенденцій розвитку якості життя), системному і функціональному методах (для виявлення механізмів формування якості життя, її внутрішніх і зовнішніх функцій); а також прикладних методах: порівняння і угруповань (для визначення провідних індикаторів якості життя), статистичного аналізу (для виявлення закономірностей і оцінки поточного стану якості життя), методах економіко-математичного моделювання (для вимірювання, порівняння й прогнозування динамічних змін показників якості життя). В роботі також використовувалися: діалектичний метод (для розкриття основних протиріч якості життя, інтегральних ефектів комплементарної взаємодії якості життя та національного економічного розвитку), інституційний підхід (для аналізу соціально-економічного середовища та архітектури якості життя) і постнекласична методологія (для аналізу процесів самоорганізації якості життя й її взаємозв'язку з людським розвитком).

Інформаційно-фактологічну базу дослідження становлять законодавчі та нормативні акти України та міжнародні нормативно-правові документи, монографії та наукові статті провідних фахівців, вітчизняні та міжнародні періодичні видання, статистичні матеріали, що публікуються вітчизняними та міжнародними статистичними та науково-дослідними організаціями.

Наукова новизна результатів дослідження, отриманих особисто здобувачем, полягає в наступному:

вперше:

- розроблено теоретичну модель управління національним економічним розвитком (НЕР) на основі вдосконалення якості життя (як мегамережевої структури управління НЕР), що включає три основні блоки: блок точечного розвитку, що забезпечує на основі інноваційних господарських практик формування локальних точок зростання якості життя; блок вирівнювання, що забезпечує поширення нових системоутворюючих елементів якості життя на все середовище національної економіки за рахунок мережевих ефектів; блок закріплення перспективних господарських практик, що забезпечує їх укорінення в національну господарську культуру. Обґрунтовано висновок, що якість життя завдяки своїм ціннісно-фундаментальним підставам може грати роль фактора автокаталітичних процесів національного саморозвитку (розвиток породжує розвиток), коли зростання якості життя формує середовище свого розширеного відтворення. Виявлений ризик ефекту нереалізованої якості життя, що породжує деградацію соціально-економічної системи як негативний спосіб відновлення рівноваги між соціальними запитами та економічними можливостями суспільства;

- обґрунтовано, що якість життя як фактор економічного розвитку має внутрішній системний потенціал, заснований на взаємодії детермінованих (обумовлених національною продуктивністю та інституційною структурою економіки) і спонтанних елементів (обумовлених дією чинників невизначеності функціонування і розвитку господарських систем), який забезпечує соціально-економічну стійкість, стабільність і варіативність як на коротких (за рахунок

АНОТАЦІЯ

Бервено О.В. Якість життя як фактор національного економічного розвитку: концептуальні основи формування і управління. - На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.03 - Економіка та управління національним господарством. - Український державний університет залізничного транспорту Міністерства освіти і науки України, Харків, 2016.

Дисертація присвячена комплексному дослідженню суті і особливостей формування якості життя як фактора національного економічного розвитку та виробленню практичних рекомендацій щодо реалізації концептуальних розробок якості життя в національній стратегії соціально-економічного розвитку.

Якість життя є важливим фактором, що визначає економічну динаміку й адаптивність системи в умовах високої невизначеності. Орієнтованість державної соціально-економічної політики на принципи вдосконалення якості життя сприяє інституціоналізації в національній економіці позитивних ефектів розвитку: ефективних розподільних механізмів, інноваційних технологій, новаторських управлінських рішень, інтелектуальних проривів.

Обґрунтовано, що вдосконалення якості життя населення дозволяє забезпечити додаткові позитивні ефекти та високу результативність національного економічного розвитку шляхом його цільового забезпечення та формування суб'єктами якості життя мегасетєвої структури взаємодії. Розроблено модель управління національним економічним розвитком на основі вдосконалення якості життя, яка включає три основні блоки: блок точкового розвитку, блок вирівнювання, блок закріплення перспективних господарських практик. Обґрунтовано висновок, що якість життя завдяки своїм ціннісно-фундаментальним підставам може грати роль фактора автокаталітичних процесів національного саморозвитку, коли підвищення якості життя формує середовище свого розширеного відтворення.

Ключові слова: якість життя, національний економічний розвиток, національна якість життя, ціннісний фундамент, інституціоналізація якості життя, комплементарне управління, державна соціально-економічна політика.

АННОТАЦИЯ

Бервено О.В. Качество жизни как фактор национального экономического развития: концептуальные основы формирования и управления.- На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.03 – Экономика и управление национальным хозяйством. - Украинский государственный университет железнодорожного транспорта Министерства образования и науки Украины, Харьков, 2016.

Диссертация посвящена комплексному исследованию сущности и особенностей формирования качества жизни как фактора национального экономического развития и выработке практических рекомендаций по реализации

– К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2012. – С. 271-274.

54. Бервено О.В. Влияние образования на повышение качества жизни / О.В. Бервено // Стратегія управління знаннями і людський розвиток в Україні: міжрегіональний семінар-диспут // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Економічна теорія та право. – 2013. – № 2 (13). – С. 306–308.

55. Бервено О.В. Качество жизни как объект политэкономического анализа / О.В. Бервено // Актуальні проблеми розвитку економічної теорії в контексті глобальних викликів: Матеріали ІХ міжнародної науково-практичної конференції «Покританівські читання». – Одеса: ОНЕУ, 2013. – С. 12–14.

56. Бервено О.В. Социально-ответственные экономические отношения в экономике знаний / О.В. Бервено // Стан і перспективи розвитку соціальної відповідальності економічних суб'єктів в сучасному світі: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (21-22 листопада 2013 р.) / Відповідальний редактор Євтушенко В.А. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2013. – С. 7–10.

57. Бервено О.В. Социально-трудовые отношения как фактор становления нового качества жизни / О.В. Бервено // Фінансовий потенціал суб'єктів господарювання як чинник сталого розвитку ринкової економіки: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (1 лютого 2013 р.) / Відповідальний редактор Глушенко В.В. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2013. – С. 338–341.

58. Бервено О.В. Антикризисное регулирование занятости / С.В. Тютюнникова, О.В. Бервено // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Державне антикризове управління економікою в умовах глобалізації». – К.: КНЕУ, 2013. – С. 316–319. *(Особистий внесок: Виокремлення ефективних інструментів антикризового управління в соціально-трудої сфері).*

59. Бервено О.В. Трансформации образования как фундамента культуры и качества жизни / О.В. Бервено // Соціально-економічні трансформації в епоху глобалізації: збірник наукових статей учасників П'ятої Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Полтава: ТОВ «АСМІ», 2013. – С.110-114.

60. Бервено О.В. Духовное производство и качество жизни / О.В. Бервено, В.В. Бронницкая // Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка. – Одеса: «Гельветика», 2013. – Том 18. – Випуск 4/1. – С. 17–20. *(Особистий внесок: обґрунтування комплементарної єдності духовного виробництва і якості життя).*

61. Бервено О.В. Человеческий потенциал в системе координат качества жизни / О.В. Бервено // Вектори розвитку фінансового потенціалу суб'єктів господарювання: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (1-5 лютого 2014 р.) / Відповідальний редактор Глушенко В.В. – Х.: ХНУ імені Каразіна, 2014. – С. 247–251.

62. Бервено О.В. Управление результативностью политики экономического развития посредством качества жизни / О.В. Бервено // Методичні та практичні підходи до вдосконалення результативності політики економічного зростання: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 25-26 грудня 2015 р.). – У 3-х частинах. – К.: ГО «КЕНЦ», 2015. – Ч. 1. – С. 47-50.

детермінованих елементів), так і на довгих інтервалах (за рахунок використання спонтанності та невизначеності розвитку як передумов інновацій). Забезпечення балансу детермінованих і спонтанних елементів одночасно звужує альтернативні варіанти розвитку і розширює перспективи (реалізація потенціалу здібностей), утворюючи коридор позитивної свободи. Суперечлива роль обмежувальних інститутів в системі формування й управління якістю життя визначається, з одного боку, стримуючою функцією заборон, що знижують невизначеність і підвищують безпеку людської життєдіяльності, а з іншого боку, обмеженням економічної свободи, перенесенням центру відповідальності з суб'єкта на інститути, що обмежує можливості реагування системи на нові виклики;

- розроблено інституційно-функціональну концепцію управління якістю життя як внутрішнім критеріальним елементом ефективності економіки, яка заснована на забезпеченні сполученої міжсистемної і внутрісистемної взаємодії інституційних чинників вдосконалення людських (суб'єктних) здібностей й економічного потенціалу їх реалізації як комплементарної єдності. Обґрунтована провідна роль в ній інститутів розвитку національної якості життя як ціннісно-орієнтованих нормативних комплексів, що характеризуються високим потенціалом інституційного вбудовування та адаптаційно-адаптивними властивостями як важливими елементами інституційного конструювання цілісних систем, базовою функцією яких є структурування процесу гуманізації національного економічного розвитку в умовах прискореного розширення варіантного поля еволюції господарських систем;

- обґрунтовано роль якості життя як фактора інституційної динаміки, що впливає на інституційні механізми модернізації національного господарства шляхом збагачення його ціннісних підстав, позитивного ускладнення соціально-економічних інститутів за рахунок привнесення в них елементів, що відбивають якість життя, формування додаткових трансмісійних каналів взаємодії соціальних і економічних підсистем суспільства шляхом забезпечення комплементарної єдності соціальної та економічної політики держави;

удосконалені:

- уявлення про якість життя як чинник національних управлінських рішень, що грає роль критерію гармонізації динаміки найважливіших елементів соціально-економічної системи: макроекономічних та регіональних показників розвитку держави, різномірних приватних і суспільних інтересів, соціального та економічного векторів розвитку, соціальних, духовних і біологічних підстав людської діяльності, інституційної взаємодії в умовах прискорення життєвих циклів інституційних норм, всіх підсистем економіки завдяки інкорпорації принципів вдосконалення якості життя в національну стратегію розвитку. Обґрунтовано, що механізм консолідації національних інтересів та інтересів окремих господарюючих суб'єктів шляхом вбудовування соціалізованих індивідуальних стратегій якості життя в національну стратегію соціально-економічного розвитку дозволяє проводити попередню процедуру їх узгодженості фундаментальним цінностям розвитку;

- методика вимірювання якості життя шляхом декомпозиції її загального рівня на окремі складові з врахуванням динаміки їх співвідношення у часі та просторі, що

дозволяє виявляти значущі кореляції між окремими показниками, надає комплексно-релевантне інформаційне забезпечення прийняття управлінських рішень стратегічного характеру та сприяє ідентифікації на ранніх стадіях загроз і точок майбутнього зростання;

- розкриття змісту специфічних форм девіації якості життя, які мають деструктивний потенціал по відношенню до інституційної архітектури національної господарської системи: багатовимірна немонетарна бідність (сита злиденність), структурна деформація потреб, звуження структури потреб до вітальних, розширення непродуктивної нерівності; відторгнення суспільних і національних інтересів, соціальна ексклюзія, ціннісні аберації, дефіцит соціальної й індивідуальної рефлексивності (раціональності), атомізація суб'єктів національної економіки, руйнування самоідентичності, втрата суб'єктних підстав якості життя. Доведено, що комплекс пріоритетних заходів держави щодо їх подолання (мінімізації) суттєво звужує поле негативної флуктації національного економічного розвитку;

- обґрунтування необхідності забезпечення сумірної компліментарності соціальної та економічної складових національного розвитку на основі критеріальної ролі якості життя як цільового орієнтира стратегії національного розвитку, і, одночасно, інструменту сполучення та селекції варіантів інституційних і технологічних змін, які забезпечують поглиблення ціннісних підстав розвитку й орієнтовані на матеріальне, соціальне та духовне благополуччя всіх суб'єктів національного господарства. Показано, що основним ризиком порушення пропорційності соціальної й економічної складових національного розвитку є довгострокове зниження національної конкурентоспроможності та національної економічної безпеки;

- розкриття змісту механізму впливу якості трудового життя на національну продуктивність через врахування таких каналів: соціальна різноманітність праці, конкурентні переваги національної моделі соціально-трудова відносин, національні ніші в системі міжнародного поділу праці, подолання відчуження праці, гідна оплата праці, що формують різноманіття, компліментарність і стійкість соціальних підстав розвитку національної економіки;

- обґрунтування необхідності врахування в національній логістиці інновацій ризику внутрісистемної і надсистемної протидії змінам, який формується в точках розриву системи внаслідок дефіциту рефлексивності, розмивання ціннісних підстав, втрати суб'єктності та негативного впливу систем більш високого рівня. Механізмом запобігання ризику протидії змінам є системна інноваційна політика держави та її суб'єктів, спрямована на розширення поля культури, забезпечення якості національного людського креативного потенціалу та інституційне забезпечення інноваційного розвитку;

отримало подальший розвиток:

- характеристика регіональних інноваційних кластерів як чинника просторового розвитку, що забезпечує підвищення якості життя населення території через формування взаємопов'язаних мережевих ефектів: ефекту інновацій, ефекту економічного зростання, ефекту розвитку здібностей, «ефекту підтягування» й

Law: current state and perspectives of development: Collection of scientific articles. - Thorpe-Bowker®, Melbourne, Australia, 2015.– P. 23-27. *[РИНЦ], Thomson Reuters Science Index].*

- **статті, тези доповідей і матеріали науково-практичних конференцій:**

44. Бервено О.В. Интеллектономика как сценарий регионального развития Харьковщины / Г.В. Задорожний, О.В. Бервено // Формування механізму регіонального управління в Україні: Матеріали наук.- практ. конференції. – Х.: Вид-во ХарПІ УАДУ “Магістр”, 2002. – С. 10-13. *(Особистий внесок: обґрунтування необхідності розбудови інтеллектономики як основи підвищення конкурентоспроможності регіону).*

45. Бервено О.В. Реализация интеллектуального потенциала нации как основа экономического роста / О.В. Бервено // Ломоносов – 2003: Международная конференция студентов, аспирантов и молодых ученых по фундаментальным наукам, МГУ им. М.В. Ломоносова 15–17 апреля 2003. Сборник тезисов. – М.: ТЕИС, 2003. – С. 41–42.

46. Бервено О.В. Основы становления социального государства в постсоветских странах / О.В. Бервено // Государство и общество: философия, экономика, культура: Доклады и выступления / Под общ. ред. А.В. Бузгалина, А.И. Колганова. – М.: ЛЕНАНД, 2005. – С. 53–55.

47. Бервено О. В. Построение социального государства как приоритетное направление социальных реформ // Соціально-економічні трансформації в епоху глобалізації. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Т. 1. – Полтава: Скайтек, 2005. – С. 88–92.

48. Бервено О.В. Интеллектуализация как важнейшая тенденция современного развития / О.В. Бервено // Человеческий потенциал модернизации России (стратегия опережающего развития – 2006): доклады и выступления / Под общ. ред. А.В. Бузгалина, А.И. Колганова. – М.: ЛЕНАНД, 2006. – С.326–328.

49. Бервено О.В. Сутність та механізми функціонування соціальної економіки / Є.А. Кочетова, О.В. Бервено // Наукові праці МАУП. - 2006. - № 1. - С. 18-24. *(Особистий внесок: обґрунтування соціальної економіки як платформи підвищення якості життя).*

50. Бервено О.В. Социальное государство: согласование экономических и социальных интересов / О.В. Бервено // Социальная справедливость и экономическая эффективность: опыт, проблемы, теория. Материалы научн. конференции / Под ред. М.И. Воейкова. – М.: ЛЕНАНД, 2007. – С. 153-156.

51. Бервено О.В. Социальное государство к определению сущности / О.В. Бервено // Соціально-економічні трансформації в епоху глобалізації. Матеріали Другої Всеукраїнської науково-практичної конференції. Т.1. – Полтава: Скайтек, 2007. - С. 46-48.

52. Бервено О.В. Образование как доминантная сфера формирования «экономики знаний» / О.В. Бервено // Економічний розвиток України у сучасному просторі і часі. - 2008. - № 1. – С. 14-19.

53. Бервено О.В. Качество жизни как фактор социально-экономического развития и обновления методологии / О.В. Бервено // Парадигмальні зрушення в економічній теорії ХХІ ст.: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції.

34. Бервено О.В. Модель человека в национальной системе управления качеством жизни / О.В. Бервено // Научный вестник Херсонского государственного университета. Серия «Экономические науки». – 2015. - № 15. - С. 29-33.

35. Бервено О.В. Роль транспортной системы в национальном менеджменте качества жизни / О.В. Бервено // Проблемы экономики. – 2015. - № 4 – С. 92-98. [Ulrichsweb™, RePEc Research Papers in Economics, PИИЦ, Index Copernicus, DOAJ, EBSCOhost, CiteFactor, Academic Journals Database, Scientific Indexing Services, Advanced Science Index, OAJ, GetInfo, BASE, OpenAIRE, WorldCat, SUNCAT Union Catalogue, COPAC Union Catalogue, Coitionem, J-Gate, Directory of Research Journals Indexing, Академия Google, Research Bible].

- **статті в наукових періодичних виданнях інших держав:**

36. Бервено О.В. Образование в системе человеческого развития / О.В. Бервено // Материалы 8 международной научно-практической конференции «Образование и наука в XXI веке». – София: «Бел ГРАД – БГ». – 2012. – Т. 28. – С. 37–39.

37. Бервено О.В. Модернизация системы образования как стратегическая цель развития в XXI веке / С.В. Тютюнникова, О.В. Бервено // Экономика образования. – 2012. – С. 87–90. *(Особистий внесок: розкриття сутності багатоканального механізму впливу освіти на національний економічний розвиток).*

38. Berveno O.V. Life quality management in infomedia / Berveno O.V. // Wirtschaft und Management: Probleme der wissenschaft und praxis: Sammelwerk der wissenschaftlichen Artikel. Vol. 1 - Verlag SWG imex GmbH, Nürnberg, Deutschland, 2014. - S. 35-40. [PИИЦ], Thomson Reuters Science Index].

39. Бервено О.В. Ноосферизация духовного производства как условие становления нового качества жизни / О.В. Бервено, В.В. Бронницкая // Философия хозяйства. Альманах Центра общественных наук и экономического факультета МГУ имени М.В. Ломоносова, 2015. - № 2. – С. 53-64. *(Особистий внесок: обґрунтування основних напрямів впливу державного управління на духовне виробництво).*

40. Бервено О.В. Социально-экономические противоречия в системе управления качеством жизни / О.В. Бервено // Socio-economic aspects of economics and management: Collection of scientific articles. Vol. 1 - Aspekt Publishing, Taunton, MA, United States of America, 2015. – P. 27-30. [PИИЦ], Thomson Reuters Science Index].

41. Бервено О.В. Качество жизни как фактор социально-экономического развития / С.В. Тютюнникова, О.В. Бервено // Развитие современной России: проблемы воспроизводства и созидания [Электронный ресурс] – Режим доступа: URL:<http://elibr.lib.ru/fbook/alpidovskaya.pdf>. *(Особистий внесок: розкриття впливу національної якості життя на національний економічний розвиток).*

42. Бервено О.В. Институциональная комплементарность качества жизни и социально-экономического развития / О.В. Бервено // Prospects of economic development in the global crisis: Collection of scientific articles. - Academic Publishing House of the Agricultural University Plovdiv, Bulgaria, 2015.- P. 30-36. [PИИЦ], Thomson Reuters Science Index].

43. Berveno O.V. The peculiarities of the interaction of the individual, society and economy in terms of new economic reality / Berveno O.V. // Economics, Management,

эффекту довіри, що створюють імпульси розвитку всієї національної економіки, що дозволило обґрунтувати значну роль кластерної політики в формуванні мультиплікативних ефектів якості життя і національного економічного розвитку;

- теоретичні уявлення про соціально-економічні ризики участі у глобальних трансформаціях шляхом врахування ймовірності соціального дефолту держави як її неспроможності виконувати базові соціальні функції, що призводить до втрати довіри суспільства до інституту держави. Зроблено висновок, що причиною такого стану є не тільки порушення поля державного регулювання суб'єктами глобальної економіки, але й несистемність і низька ефективність державних заходів економічної політики. Обґрунтовано, що інструментом контролю цього ризику є послідовна інституціоналізація якості життя, що забезпечує соціальну згуртованість національних суб'єктів господарювання, зміцнення потенцій до економічного розвитку та адаптацію держави до глобальних негативних зовнішніх ефектів;

- розкриття змісту двох основних типів політики підвищення якості життя: інтенсивного, заснованого на розширеному відтворенні національного багатства шляхом залучення інноваційних ресурсів і реалізації потенціалу здібностей населення, відповідного інноваційно-гуманістичної стратегії соціально-економічного розвитку; екстенсивного або перерозподільного, заснованого на перерозподілі національного багатства (на національному та регіональному рівнях) і залученні зовнішніх боргових ресурсів, що загрожує десоверенізацією соціально-економічного розвитку;

- структурування змісту суб'єктного потенціалу якості життя як основи стійкості та саморегулювання всієї соціально-економічної системи виділенням інституційних резервів якості життя та методів їх активації (соціалізація раціональної поведінки суб'єктів господарювання як джерело перетворення інституційної структури); інноваційних резервів якості життя та методів їх активації (розширення і консолідації інноваційної активності суб'єктів господарювання, що сприяє якісному оновленню всіх параметрів розвитку); адаптаційних резервів (свобода господарської поведінки в рамках діючих інститутів); резерву здібностей (соціалізація людських здібностей як потужний імпульс, що ініціює розвиток);

- характеристики інституційного середовища якості життя в Україні як дисипативного, нерівноважного, що визначається аномією та агенезією інститутів, з аномально високою часткою трансплантованих інститутів, які не погоджуються з загальними інституційними параметрами системи, що призводить до високого рівня соціально детермінованих транзакційних витрат, низького рівня довіри, стійкого дефіциту цільового забезпечення. На цій основі показана необхідність подолання дисфункції інститутів шляхом їх адаптації, перетворення в елементи власного змісту інституційної системи якості життя, узгодженого з характеристиками інституційного середовища національного економічного розвитку.

Практичне значення отриманих результатів. Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що пропозиції автора, спрямовані на удосконалення управління національною якістю життя, можуть бути використані при розробці заходів удосконалення сучасної економічної політики України в галузі якості життя, при формуванні доктрини національного менеджменту якості життя. Впровадження

отриманих результатів у практику діяльності державних органів управління та місцевого самоврядування, науково-дослідних установ та вищих навчальних закладів підтверджується 6 довідками про впровадження: Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку Національної академії наук України (довідка № 05/104 від 21.01.2016 р.), Державної установи «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України» (довідка № 01-11/142 від 15.12.2015 р.), Харківської обласної державної адміністрації (довідка № 02-06/146 від 20.11.2015 р.), Управління регіональної філії «Південна залізниця» ПАТ «Українська залізниця» (довідка № 01/345 від 15.12.2015 р.). Основні теоретико-методологічні та практичні результати дисертаційного дослідження використані у навчальному процесі при підготовці бакалаврів та магістрів за напрямками «Економіка і підприємництво» «Менеджмент і адміністрування» при викладанні наступних дисциплін: «Економічна теорія», «Макроекономіка», «Економіка знань», «Менеджмент», «Логістика», «Інноваційний менеджмент», «Організація торгівлі», «Антикризове управління» в Харківському національному університеті імені В.Н. Каразіна (довідка № 02-010 від 20.02.2015 р.) та Харківському торговельно-економічному інституті Київського національного торговельно-економічного університету (довідка № 22-05 від 22.01.2016 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаною працею, у якій викладено авторський підхід щодо формування та управління якістю життя як фактором національного економічного розвитку.

Усі наукові результати, викладені в дисертації, отримано автором особисто. Із наукових праць, опублікованих у співавторстві [3, 5, 6, 8, 13, 14, 15, 17, 21, 27, 37, 39, 41, 44, 49, 58, 60], у дисертації використано тільки ті ідеї та положення, що є результатом особистої роботи та вказані в авторефераті в переліку публікацій.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні та практичні положення дисертаційного дослідження доповідалися й обговорювалися на 25 міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях та наукових закладах, серед яких: Міжнародна наукова конференція «Економічні проблеми інноваційного розвитку» (Москва, 2009); Всеукраїнська науково-практична конференція «Економічний розвиток України в сучасному просторі та часі» (Харків, 2010); Міжнародний симпозиум «Соціокультурні підстави посткризового розвитку» (Харків, 2010); Науково-практична конференція «Праця в XXI столітті: новітні тенденції, соціальний вимір, інноваційний розвиток» (Київ, 2012); Міжнародна науково-практична конференція «Освіта та наука в XXI столітті» (Софія, Болгарія, 2012); Міжнародна науково-практична конференція «Стан і перспективи розвитку соціальної відповідальності економічних суб'єктів в сучасному світі» (Харків, 2013); Міжнародна науково-практична конференція «Державне антикризове управління економікою в умовах глобалізації» (Київ, 2013); Всеукраїнська науково-практична конференція «Модернізація як чинник розвитку» (Харків, 2013); Міжнародна науково-практична конференція «Соціально трудова сфера: сучасні виклики, новітні тенденції, доміанти інноваційного розвитку» (Київ, 2014); Міжнародна науково-практична конференція «Вектори розвитку фінансового потенціалу суб'єктів господарювання» (Харків, 2014); International scientific and practical conference

24. Бервено О.В. Влияние чрезмерного неравенства доходов на качество жизни / О.В. Бервено // Проблемы экономики. – 2014. – №1. – С. 304–308. [*Ulrichsweb*™, *RePEc Research Papers in Economics*, *PIHЦ*, *Index Copernicus*, *DOAJ*, *EBSCOhost*, *CiteFactor*, *Academic Journals Database*, *Scientific Indexing Services*, *Advanced Science Index*, *OAJI*, *GetInfo*, *BASE*, *OpenAIRE*, *WorldCat*, *SUNCAT Union Catalogue*, *COPAC Union Catalogue*, *Cojionem*, *J-Gate*, *Directory of Research Journals Indexing*, *Академия Google*, *Research Bible*].

25. Бервено О.В. Влияние социальной ответственности субъектов хозяйствования на качество жизни / О.В. Бервено // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Економічна теорія та право. - 2014. – № 1 (16). - С. 62–73. [*Index Copernicus*].

26. Бервено О.В. Парадигмы экономического образования / О.В. Бервено // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Економічна теорія та право. - 2014. – № 3 (18) - С. 123–135. [*Index Copernicus*].

27. Бервено О.В. Социальные проблемы инновационного развития / О.В. Бервено, В.В. Броницкая // Соціально-трудова відносина: теорія та практика. Збірник наукових праць. – Київ, 2014. - № 1 (7) - С. 143–148. (*Особистий внесок: аналіз впливу інноваційних чинників на соціальні фактори економічного розвитку*).

28. Бервено О.В. Сущность и перспективы современного социально-экономического развития // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Економічна теорія та право. - 2015. – № 1 (20) - С. 98-108. [*Index Copernicus*].

29. Бервено О.В. Качество жизни в системе управления национальной экономикой / О.В. Бервено // Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка. – 2015. - Том 20. - Випуск 5. – С. 45-48.

30. Бервено О.В. Якість життя як основа сталого національного соціально-економічного розвитку / О.В. Бервено // Глобальні та національні проблеми розвитку, 2015. – Вип. 8. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.global-national.in.ua/>

31. Бервено О.В. Качество жизни как механизм институционального моделирования национального социально-экономического развития / О.В. Бервено // Бізнес Інформ. - 2015. - № 11. - С. 28-33. [*Ulrichsweb*™, *RePEc Research Papers in Economics*, *PIHЦ*, *Index Copernicus*, *DOAJ*, *EBSCOhost*, *CiteFactor*, *Academic Journals Database*, *Scientific Indexing Services*, *Advanced Science Index*, *OAJI*, *GetInfo*, *BASE*, *OpenAIRE*, *WorldCat*, *SUNCAT Union Catalogue*, *COPAC Union Catalogue*, *Cojionem*, *J-Gate*, *Directory of Research Journals Indexing*, *Академия Google*, *Research Bible*].

32. Бервено О.В. Развитие национальной транспортной логистики в кваліметрії якості життя / О.В. Бервено // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. - 2015. – № 2 (71). - С. 55-61.

33. Бервено О.В. Институциональная матрица национального экономического развития как способ управления качеством жизни / О.В. Бервено // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Економіка і менеджмент». - 2015. – Вип. № 14. – С. 49-52.

13. Бервено О.В. Основні функції інтелектуальних послуг як чинника підвищення інтелектуальної активності підприємств / О.В. Бервено, О.В. Ярмак // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики: зб. наук. праць ХІБС УБС НБУ. - 2008. - Вип. 2 (5). - С. 47-51. *(Особистий внесок: класифікація інтелектуальних послуг за впливом на інтелектуальний потенціал підприємств).*

14. Бервено О.В. Возрастание роли государства в антикризисном регулировании экономики / С.В. Тютюнникова, О.В. Бервено // Формування ринкової економіки: зб. наук. праць. - Спец. вип. Державне антикризове управління національною економікою: світовий досвід та проблеми в Україні. - К.: КНЕУ, 2010. - С. 151-154. *(Особистий внесок: обґрунтовано роль антикризового управління в забезпеченні мінімізації соціальних ризиків).*

15. Бервено О.В. Государство и образование: стратегическая взаимообусловленность в XXI веке / С.В. Тютюнникова, О.В. Бервено // Социальная экономика. - 2010. - № 2. - С. 188-194. *(Особистий внесок: характеристика методів державного регулювання сфери освіти).*

16. Бервено О.В. Особенности мотивации труда в современных условиях / О.В. Бервено // Науковий вісник Полтавського університету споживчої кооперації України. Серія економічні науки. - 2010. - № 4 (43). - С. 160-165.

17. Бервено О.В. После постмодерна / В.В. Броницкая, О.В. Бервено // Социальная экономика. - 2011. - № 1. - С. 33-39. *(Особистий внесок: досліджено вплив модерністських та постмодерністських тенденцій на суспільний розвиток).*

18. Бервено О.В. Социальная политика как фактор инновационного развития / О.В. Бервено // Формування ринкової економіки: зб. наук. пр. - Спец. вип. Праця в ХХІ столітті: новітні тенденції, соціальний вимір, інноваційний розвиток: у 2 т. - Т. 1. - К.: КНЕУ, 2012. - С. 103-110.

19. Бервено О.В. Качество трудовой жизни как социокультурная ценность / О.В. Бервено // Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Серія: Економічна теорія та право. - 2012. - Вип. 4 (11). - С. 32-42.

20. Бервено О.В. Качество жизни и образ жизни: социально-экономическое содержание, взаимозависимость и отличие / О.В. Бервено // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Економічна теорія та право. - 2013. - № 2 (13). - С. 88-97. *[Index Copernicus].*

21. Бервено О.В. Духовное производство в системе устойчивого развития / О.В. Бервено, В.В. Броницкая // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Економічна теорія та право. - 2013. - № 3 (14). - С. 68-77. *[Index Copernicus].* *(Особистий внесок: виокремлення духовних чинників сталого розвитку).*

22. Бервено О.В. Образование как доминантная сфера развития человеческого потенциала / О.В. Бервено // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Економічна серія. - 2013. - Вип. 86 (1068) - С. 28-35.

23. Бервено О.В. Качество трудовой жизни и развитие социально-трудовых отношений / О.В. Бервено // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. - № 1 (56). - 2013. - С. 123-132.

“Socio-Economic Aspects of Economics and Management” (Taunton, USA, 2015), Міжнародна науково-практична конференція «Перспективи розвитку економіки в умовах глобальної кризи» (Плодів, Болгарія, 2015); Міжнародна науково-практична конференція «Методичні та практичні підходи до вдосконалення результативності політики економічного зростання» (Київ, 2015).

Публікації. Основні положення і висновки дисертаційної роботи викладено в 62 наукових працях, серед яких 6 колективних та 1 одноосібна монографія, 28 статей у наукових фахових виданнях (8 статей у виданнях, що входять до наукометричних баз даних), 8 статей у наукових періодичних виданнях інших країн (4 статті у виданнях, що входять до наукометричних баз даних) і 19 статей і тез доповідей на науково-практичних конференціях. Загальний обсяг наукових праць складає 53,7 друк. арк., з них особисто автору належать 50,65 друк. арк.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, шості розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації складає 474 сторінки, у т.ч. основний текст займає 392 сторінки. Матеріали дисертації проілюстровано 38 рисунками, 48 таблицями та містять 7 додатків. Список використаних джерел налічує 550 найменування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено об'єкт і предмет, мету, завдання та методи дослідження, розкрито наукову новизну, практичне значення отриманих результатів та дані щодо апробації результатів дисертаційної роботи.

Перший розділ – «Якість життя як об'єкт дослідження економічної науки та практики управління» присвячено дослідженню наукових витоків якості життя; розкриттю її сутності, факторної ролі в економічному розвитку та функцій в соціально-економічній системі; обґрунтуванню ролі держави в забезпеченні національної якості життя.

Якість життя пронизує всі сторони господарської діяльності людей, тому являє собою комплексну соціально-економічну проблему, від вирішення якої залежить ефективність функціонування національної економіки. Якість життя є складно компонентним явищем, що має розгалужену систему взаємодії різних елементів. Проведене в дослідженні структурування якості життя передбачає виділення фундаментальних та актуальних її елементів.

Фундаментальну, постійну структуру якості життя утворюють базові її елементи, значення яких носить незмінний характер. Вони є основою, що забезпечує відтворення самого життя. Актуальну структуру якості життя представляють елементи, значення й питома вага яких постійно змінюється залежно від конкретно-історичних умов. Актуальна структура відображує об'єктивний зсув значимості тих чи інших проблем для соціуму. У міру вирішення певних проблем, актуалізуються інші, а елементи, що представляють попередню проблему, переходять у підставу або відмирають. Діалектика якості життя є складним шляхом постійного подолання чисельних протиріч у виробництві, обміні, розподілі та споживанні, що формує

структурні зрушення в економіці. У міру розвитку продуктивних сил і духовних орієнтирів суспільства співвідношення між потребами змінюється, що обумовлює постійні зміни актуальної структури якості життя, її перехід на нові якісні рівні (рис.1).

Рис.1. Структура якості життя (авторська розробка)

Це дозволяє по новому підійти до проблеми якості життя як фактору економічного розвитку через розкриття змісту її системного потенціалу, що передбачає подальшу деталізацію якості життя за іншими критеріями. В роботі проведено структурізацію внутрішнього системного потенціалу якості життя на детерміновані та спонтанні елементи. Детерміновані елементи зумовлені дією економічних та інституційних чинників (наприклад, рівень доходів населення одночасно визначається національною продуктивністю та вимогами інституту податків). Спонтанні елементи системного потенціалу якості життя обумовлені дією чинників невизначеності функціонування господарських систем (наприклад, нестандартні форми зайнятості, що виникають як форма адаптації до нових умов та високого рівня невизначеності господарського поля). Детерміновані елементи забезпечують стабільність і стійкість на короткострокових інтервалах, в довгостроковому тренді вони втрачають цю спроможність і схильні до варіативності. Підтримка довгострокової стійкості забезпечується дією спонтанних елементів, які здійснюють перехід від варіативності до усталеного функціонування найбільш прийнятних форм в довгостроковій перспективі та самі стають економічними й інституційними чинниками. Це стає можливим завдяки використанню зовнішньої невизначеності як передумови інновацій. Інноваційна спроможність системи якості життя є вихідним чинником довгострокової стабільності, стійкості та варіативності за умови балансу детермінованих і спонтанних елементів. Забезпечення балансу детермінованих і спонтанних

наук. редакцією д.е.н., проф. Задорожного Г.В., к.ф.-м.н., проф. Михайленка В.Г. – Харків: ХНУ, 2005.– С. 86-100.

3. Бервено О.В. Об очередной догме и панацее в экономической теории (институционализм – новый мейнстрим?) / Г.В. Задорожный, О.В. Бервено // Экономическая теория в XXI веке – 4 (11): Институты экономики / Под ред. Ю.М. Осипова, В.С. Сизова, Е.С. Зотова. – М.: ЭкономистЪ, 2006 – С. 100–108. (Особистий внесок: розкриття можливостей інституційної методології в дослідженнях складних соціально-економічних процесів).

4. Бервено О.В. Роль социальных инноваций в разрешении кризиса / О.В. Бервено // Мировой экономической кризис и тенденции развития российской экономики. Коллективная монография / Под ред. К.А. Хубиева. – М.: Экономический факультет МГУ, 2010.– С. 152–155.

5. Бервено О.В. Институциональные предпосылки формирования экономики знаний / С.В. Тютюнникова, О.В. Бервено // Рынки и институты в процессе эволюции хозяйственных порядков: коллективная монография / авторский коллектив, под общ. ред. О.С. Белокрыловой. - Ростов н/Д: Изд-во «Содействие – XXI век», 2013.– С. 65–72. (Особистий внесок: дослідження інституційних чинників формування економіки знань).

6. Бервено О.В. Социальные факторы становления экономики знаний / О.В. Бервено // Корпоративна соціальна відповідальність: соціально-економічна природа та тенденції розвитку в сучасному світі: монографія / за ред. Тютюнникової С.В., Євтушенко В.А. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2014. - С. 52-68.

7. Бервено О.В. Институциональное обеспечение качества жизни / С.В. Тютюнникова, О.В. Бервено // Институты и механизмы регулирования в условиях глобальной нестабильности: Разделы 1–4. Коллективная монография. – Ростов н/Д: Содействие–XXI век, 2014.– С. 163-172. (Особистий внесок: виявлення провідних інститутів формування якості життя, обґрунтування їх комплексної єдності з інститутами розвитку національної економіки).

- **статті у наукових фахових виданнях:**

8. Бервено О.В. Неэкономика как интеллектономика (о цивилизации одухотворенного интеллекта) / Г.В. Задорожный, О.В. Бервено // Социальная экономика. - 2001. - № 2. – С. 2–26. (Особистий внесок: обґрунтування інтелектономіки як органічної єдності економіки знань і духовного розвитку).

9. Бервено О.В. Воспроизводство интеллектуального капитала на различных уровнях в транзитивной экономике // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Економічна серія. – 2002. - № 575. - С. 6–9.

10. Бервено О.В. Интеллектуальная компонента малого бизнеса / О.В. Бервено // Социальная экономика. – 2002. - № 4. - С. 179–185.

11. Бервено О.В. Влияние глобализации на накопление интеллектуального капитала / О.В. Бервено // Социальная экономика. – 2003. - № 2-3. - С. 35-41.

12. Бервено О.В. Социальная экономика и социальное государство: актуальность необходимости создания в Украине / О.В. Бервено // Социальная экономика. – 2007. - № 3-4. - С. 35-42.

13. Доведено, що вбудовування в національну стратегію соціально-економічного розвитку окремих соціалізованих стратегій якості життя (групових або територіальних) забезпечує узгодженість громадських і приватних інтересів за умов їх відповідності фундаментальним цінностям розвитку. Це стає підґрунтям використання якості життя в національному менеджменті для консолідації цілей та інтересів суспільства та надання інклюзивного характеру розвитку. Розроблена модель підвищення ефективності взаємодії інститутів за рахунок набуття комплементарних по відношенню до якості життя ознак.

14. Охарактеризовано потенціал якості життя як чинника національних управлінських рішень (критерій та комплементарний принцип) за рахунок спроможності гармонізації розвитку та позитивної динаміки найважливіших елементів соціально-економічної системи: макроекономічних показників розвитку держави, різнорідних приватних і суспільних інтересів, соціального й економічного векторів розвитку, соціальних, духовних і біологічних підстав людської діяльності, інституційної взаємодії в умовах прискорення життєвих циклів інституційних норм, всіх підсистем економіки. На цій основі доведена необхідність інкорпорації провідних принципів вдосконалення якості життя в національну стратегію розвитку.

15. Супутнім ефектом підвищення якості життя населення є зростання результативності національної економіки за рахунок формування меганемережевої системи взаємодії суб'єктів національної якості життя. Розроблено модель управління національним економічним розвитком на основі вдосконалення якості життя, що включає три основні блоки: блок точечного розвитку, що забезпечує на основі інноваційних господарських практик формування локальних точок зростання якості життя; блок вирівнювання, що забезпечує поширення нових системоутворюючих елементів якості життя на все середовище національної економіки за рахунок мережевих ефектів; блок закріплення перспективних господарських практик, що забезпечує їх укорінення в національну господарську культуру. Обґрунтовано висновок, що якість життя завдяки своїм ціннісно-фундаментальним підставам може грати роль фактора автокаталітичних процесів національного саморозвитку (розвиток породжує розвиток), коли зростання якості життя формує середовище свого розширеного відтворення. Виявлений ризик ефекту нереалізованої якості життя, що породжує деградацію соціально-економічної системи як негативний спосіб відновлення рівноваги між соціальними запитами та економічними можливостями суспільства.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

- монографії:

1. Бервено О.В. Якість життя як фактор національного економічного розвитку: концептуальні основи формування та управління: монографія / О.В. Бервено. – Х.: Видавництво «Точка», 2015. – 470 с.

2. Бервено О.В. Основи становлення соціального государства в Україні [кол. монографія] / О.В. Бервено // Економіка і кібернетика на початку XXI століття. За

елементів одночасно звужує альтернативні варіанти розвитку якості життя та розширює перспективи, утворюючи коридор позитивної свободи.

Доведено, що такий баланс є невід'ємною вимогою реалізації потенціалу здібностей людини, які при наявності свободи господарської діяльності та її позитивного спрямування за рахунок регулюючого обмеження реалізуються як інновації якості життя та поширюються на всю соціально-економічну систему. Такий підхід розкриває суперечності регулювання господарської системи, виявляє два важливі аспекти проблеми: повна дерегуляція та зарегульованість господарських відносин, що характеризуються дисбалансом детермінованих і спонтанних елементів. Охарактеризована суперечлива роль обмежувальних інститутів в системі формування й управління якістю життя, що визначається, з одного боку, стримуючою функцією заборон, що знижують невизначеність і підвищують безпеку людської життєдіяльності, а з іншого боку, обмеженням економічної свободи, перенесенням центру відповідальності з суб'єкта на інститути, що обмежує можливості реагування системи на нові виклики. Зроблено висновок, що переваження обмежувальних інститутів в національній господарській системі призводить до її зарегульованості та звуження поля майбутніх інновацій. Вважаємо, що регулюючи інститути держави повинні залишати вільне поле інноваційної господарської діяльності, що сприятиме позитивним змінам національного господарства.

Виділення актуальних елементів в структурі якості життя дозволяє провести аналіз рівнів її формування (рис. 2).

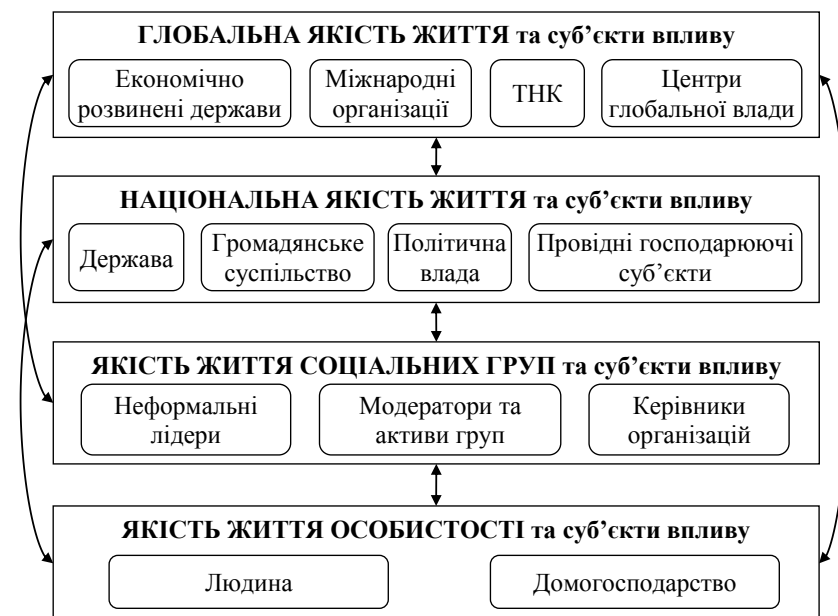

Рис. 2. Основні рівні якості життя та суб'єкти впливу (авторська розробка)

Провідними рівнями формування якості життя є: індивідуальний, локально-соціальний (рівень соціальних груп), національний та глобальний. Національна якість життя формується за рахунок ефективності функціонування національного господарства та зусиль держави щодо впорядкування життя національного соціуму. Цей рівень дозволяє найбільш повно розкрити не тільки економічні умови зростання якості життя, але й зворотній механізм її впливу на національний економічний розвиток. Національна якість життя створює складну систему взаємодії зовнішніх по відношенню до членів суспільства умов життя і суб'єктивних факторів, які характеризують їх господарську поведінку, що має вагомое значення у формуванні потенцій до розвитку національної господарчої системи

Держава є головним суб'єктом управління національною якістю життя. Її неспроможність виконувати функцію забезпечення якості життя населення як базову породжує загрозу виникнення соціального дефолту, яка особливо посилюється в період активної участі країни в глобальних трансформаціях, які надають додаткової ризиковості та звужують поля державних можливостей. Соціальний дефолт - це неспроможність держави виконувати свої базові соціальні функції, що призводить до втрати довіри суспільства до інституту держави. Обґрунтовано, що інструментом контролю цього ризику є послідовна інституціоналізація якості життя як шлях забезпечення інноваційної активності господарюючих суб'єктів, соціальної згуртованості нації та адаптації держави до глобальних негативних зовнішніх ефектів. В умовах високого рівня довіри суспільства до інституту держави вона отримує карт-бланш на економічні перетворення, метою яких є якість життя населення. Головні важелі державного управління якістю життя представлено в таблиці 1.

Таблиця 1

Важелі державного управління якістю життя *(авторська розробка)*

Рівні якості життя	Важелі державного управління якістю життя		
	Економічні	Умовно економічні	Неекономічні
Індивідуальна якість життя	Встановлення мінімальних стандартів Оподаткування Диференціація оплати праці Субсидії, пільги Компенсації Індексації доходів	Ціноутворення Соціальні гарантії Пенсійне забезпечення Пільги	Регулювання робочого часу Рекомендації соціально-економічного характеру Популяризація та пропаганда соціокультурних цінностей
Якість життя соціальної групи	Субсидування Кредитування	Соціальні гарантії Формування соціальної інфраструктури	
Національна якість життя	Фінансування Оподаткування Кредитування Дотації	Ліцензування Патентування Стандартизація	Стратегічні напрями загальнодержавної політики Соціальна орієнтація економіки
Глобальна якість життя	Участь у міжнародних кампаніях, союзах, сумісних проєктах	Міжнародні стандарти	Популяризація загальнонародських цінностей

релевантного інформаційного та аналітичного забезпечення прийняття управлінських рішень стратегічного характеру для всіх владних інститутів.

9. Обґрунтовано механізм впливу якості трудового життя на національну продуктивність по таким каналам: соціальна різноманітність праці, конкурентні переваги національної моделі соціально-трудоких відносин, національні ніші в системі міжнародного поділу праці, умови праці, подолання відчуження праці, гідна праця й гідна оплата праці, стимулювання та мотивація праці. Доведено, що забезпечення ефективної міжканальної взаємодії зусиллями держави та національних суб'єктів господарювання одночасно забезпечують зростання національної продуктивності й стійкість та компліментарність різноманіття економічних і соціальних підстав розвитку національної економіки.

10. Необхідність інноваційного спрямування національного економічного розвитку обумовила проведення змістовного аналізу національної логістики інновацій, що дозволило виявити та розкрити механізми виникнення ризику внутрісистемної і надсистемної протидії змінам, який формується в точках розриву системи внаслідок дефіциту рефлексивності, розмивання ціннісних підстав, втрати суб'єктності, негативного впливу систем більш високого рівня та нереалізованості актуальних елементів якості життя, що забезпечують стійкі потенції розвитку. Обґрунтовано, що механізмом запобігання ризику протидії змінам є системна інноваційна політика держави та її суб'єктів, спрямована на розширення поля господарської культури шляхом забезпечення якості креативного людського потенціалу, інкорпорування актуальних елементів якості життя та інституційної реалізації об'єктивованих потенцій розвитку.

11. В процесі дослідження було розкрито особливу роль інноваційних кластерів в забезпеченні економічного розвитку окремих територій національного господарства (точений розвиток), що забезпечує підвищення якості життя населення території через формування взаємопов'язаних мережевих ефектів: ефекту інновацій, ефекту економічного зростання, ефекту розвитку здібностей, «ефекту підтягування» і ефекту довіри, що створюють імпульси розвитку всієї національної економіки. Це дозволило обґрунтувати важливу роль кластерної політики в формуванні мультиплікативних ефектів якості життя і національного економічного розвитку.

12. Встановлено деструктивний вплив девіацій національної якості життя на національне господарство та його інституційну архітектуру, що призводить до розширення поля негативної флуктуації національного економічного розвитку. Найбільшим деструктивним потенціалом характеризуються такі викривлення якості життя: багатовимірна немонетарна бідність (сита злиденність), структурна деформація потреб, звуження структури потреб до вітальних, розширення непродуктивної нерівності, відторгнення суспільних і національних інтересів, соціальна ексклюзія, ціннісні аберації, дефіцит соціальної та індивідуальної рефлексивності (раціональності), атомізація суб'єктів національної економіки, руйнування самоідентичності, втрата суб'єктивних підстав якості життя. Доведено, що комплекс пріоритетних заходів держави щодо їх подолання (мінімізації) забезпечує зростання якості життя та результативності економічного розвитку.

всіх параметрів розвитку); адаптаційні резерви (свобода господарської поведінки в рамках діючих інститутів); мотиваційні резерви (поширення пост матеріальних форм мотивації; стимулювання зміни структури потреб в бік збільшення соціокультурних та соціо-екологічних); резерв здібностей (соціалізація людських здібностей як потужний імпульс, що ініціює розвиток).

5. Визначено, що якість життя є важливим чинником інституційної динаміки, який впливає на інституційні механізми модернізації національного господарства шляхом збагачення його ціннісних підстав, позитивного ускладнення соціально-економічних інститутів за рахунок привнесення в них елементів, що відбивають якість життя та формування додаткових трансмісійних каналів взаємодії соціальної й економічної підсистем суспільства шляхом забезпечення комплементарної єдності соціальної та економічної політики держави.

6. Аналіз інституційного середовища якості життя в Україні дозволив виявити основні його негаразди, зокрема: зниження рівня життя основної маси населення (в першу чергу за економічними показниками); дисипативність та нерівноважність інституційного середовища, що визначається аномією та агенезією інститутів; аномально висока частка трансплантованих інститутів, які не погоджуються з загальними інституційними параметрами національної господарської системи; високий рівень соціально детермінованих трансакційних витрат; низький рівень довіри до адміністративних інститутів держави; дефіцит цільового забезпечення сталого економічного розвитку. На цій основі аргументовано необхідність подолання дисфункції інститутів шляхом їх адаптації, перетворення в елементи власного змісту інституційної системи якості життя, узгодженого з характеристиками інституційного середовища національного економічного розвитку та показниками якості життя країн з розвинутою економікою.

7. Розроблено інституційно-функціональну концепцію управління якістю життя як внутрішнім критеріальним елементом ефективності економіки, яка заснована на забезпеченні сполучення міжсистемної і внутрісистемної взаємодії інституційних чинників вдосконалення людських здібностей та економічного потенціалу їх реалізації в комплементарній єдності. Обґрунтована провідна роль в ній інститутів розвитку національної якості життя - ціннісно-орієнтованих нормативних комплексів, що характеризуються високим економічним потенціалом, потенціалом інституційного вбудовування та адаптаційно-адаптивними властивостями як важливими елементами інституційного конструювання цілісних систем. Виділено базову функцію інститутів розвитку якості життя, що полягає в структуруванні процесу гуманізації та екологізації національного економічного розвитку і набуває особливої актуальності в умовах прискореного розширення варіантного поля еволюції господарських систем;

8. Запропоновано удосконалення методики вимірювання якості життя населення та використання її результатів у державному регулюванні суспільних процесів шляхом: декомпозиції її загального рівня на окремі складові з врахуванням динаміки їх співвідношення у часі та просторі (вертикально-горизонтальний аналіз); перевірки та виявлення значущих кореляцій між окремими показниками; ідентифікації на ранніх стадіях загроз і точок майбутнього зростання; комплексно-

Якість життя стає тією системою координат, в якій відбувається формування нової моделі управління національним економічним розвитком, основою прийняття стратегічних рішень щодо забезпечення якісних параметрів розвитку національного господарства. Вона формує цілу систему проявів, яка, з одного боку, впливає на якісні параметри окремих сфер життєдіяльності: економіки, соціальної сфери, культури, що створює в них механізми позитивних змін (голографічний ефект), а з іншого, забезпечує цілісність всієї соціально-економічної системи (інтегральний ефект). Якість життя не тільки формується в наслідок економічного розвитку, але й сама має розгалужені механізми впливу на якість, результативність та орієнтованість економічного розвитку. Саме якість життя створює підстави стійкості і розширеного відтворення всієї національної господарської системи, її якості та спроможності забезпечувати довгострокову результативність, що проілюстровано на рис. 3.

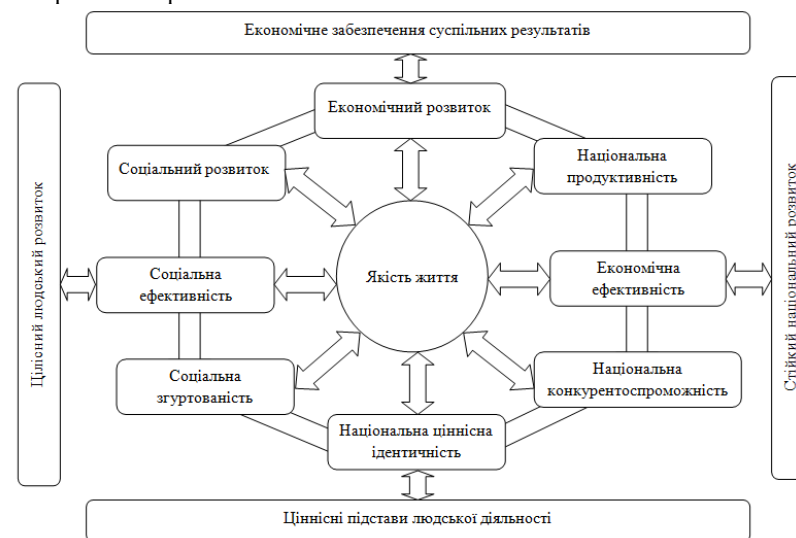

Рис. 3. Взаємозв'язок якості життя та провідних показників національного соціально-економічного розвитку (авторська розробка)

У роботі розкрито основні форми девіації якості життя та обґрунтовано їх деструктивний вплив на національне господарство. Значним деструктивним потенціалом володіє багатовимірна немонетарна бідність, що породжує соціальну та духовну апатію індивідів, відсутність потенцій до інтелектуального та духовного розвитку, звужуючи їх життя до реалізації вітальних потреб (структурна деформація потреб). Загрозою стійкого національного економічного розвитку також виявляється розширення непродуктивної нерівності, що приймає в Україні загрозливі масштаби. Така нерівність має руйнівний вплив на соціальну цілісність господарської системи та розширює соціальну ексклюзію, атомізацію суб'єктів національної економіки, породжує відторгнення ними суспільних і національних інтересів. Високий

деструктивний потенціал має дефіцит соціальної й індивідуальної рефлексивності (раціональності), що характеризується виникненням та поширенням ціннісних аберацій та призводить до руйнування самоідентичності господарюючих суб'єктів, втрати суб'єктних підстав якості життя. Всі форми девіації якості життя становлять загрозу цілісності та дієспроможності інституційної архітектури господарської системи. В роботі доведено, що комплекс пріоритетних заходів держави щодо їх подолання суттєво звужує поле негативної флуктації економічного розвитку.

В другому розділі «Методологічні основи дослідження якості життя як фактора економічного розвитку» проведено систематизацію наукових поглядів щодо факторів забезпечення економічного розвитку; розкрито тісні зв'язки між якістю життя, людським розвитком і національним економічним розвитком; проаналізовано можливості використання нових методологічних підходів дослідження якості життя як фактору економічного розвитку; обґрунтовано роль інституційних чинників в розкритті головних тенденцій та закономірностей впливу якості життя на основні елементи національної господарської системи.

Доцільність розвитку, в центрі якого стоїть лише матеріальне виробництво, все більше ставиться під сумнів, що обумовлює необхідність зміни його сучасної парадигми, вибору нових орієнтирів та критеріїв. В дисертації аргументовано затверджується відмінність зростання як кількісних змін і розвитку як змін якісних. В оновленій теорії розвитку центром уваги стає людина, її становище, якість її життя. Зростання залишається важливою умовою розвитку, що особливо важливо для трансформаційних економік, які зазнали глибокої системної кризи.

В роботі стверджується, що якість життя все більшою мірою починає підпорядковувати економіку, передувати її структурним зрушенням, замовляти їх через втілення в стратегічних управлінських рішеннях. Стійка конкурентоспроможність національної економіки все більшою мірою проявляється як здатність захищати національні інтереси в глобальному просторі через реалізацію потенційних можливостей та її спрямування на якість життя населення як фактор національного економічного розвитку.

Поглинення якістю життя результатів попереднього періоду економічного розвитку країни та перетворення їх в підґрунтя майбутнього економічного розвитку є кругообігом якості життя, в якому одночасно відбувається розширення суспільних та економічних результатів. В цьому кругообігу важливу функцію виконує держава, на яку покладено завдання не тільки забезпечення безперервності руху всіх складових кругообігу якості життя, але й забезпечення комплементарного управління, яке одночасно спрямоване на зростання соціальної та економічної ефективності національного господарства. На цій основі формується конвенціональність цілей економічного розвитку, їх суспільне спрямування, єдність процесів управління економічним розвитком і складовими якості життя.

Соціально-економічна ефективність комплементарного управління складається із забезпечення вихідних умов економічного зростання та людського розвитку й перетворення їх окремих імпульсів на потужний процес розвитку національного господарства, який матиме вираз в суспільному прогресі, новій якості економічного

зниження національної конкурентоспроможності та національної економічної безпеки.

2. Узагальнення прихованих (латентних) та явних впливів якості життя на спрямування та кількісно-якісні характеристики розвитку національної економіки дозволили обґрунтувати факторну роль якості життя в економічному розвитку, цільове спрямування економічних результатів на забезпечення суспільного прогресу. Проведені дослідження дозволили розкрити пріоритетне значення держави в забезпеченні актуальних елементів якості життя як платформи переходу на новий якісний рівень (новий етап розвитку). Досліджені теоретичні уявлення про соціально-економічні ризики участі у глобальних трансформаціях шляхом врахування ймовірності соціального дефолту держави як її неспроможності виконувати базові соціальні функції, що призводить до втрати довіри суспільства до інституту держави. Зроблено висновок, що причиною такого стану є не тільки порушення поля державного регулювання суб'єктами глобальної економіки, але й несистемність та низька ефективність державних заходів економічної політики. Обґрунтовано, що інструментом контролю цього ризику є послідовна інституціоналізація якості життя, що забезпечує соціальну згуртованість національних суб'єктів господарювання, зміцнення потенцій до економічного розвитку та адаптацію держави до глобальних негативних зовнішніх ефектів.

3. Структурування внутрішнього системного потенціалу якості життя як фактору економічного розвитку надало можливість розкрити механізм взаємодії детермінованих і спонтанних елементів, перші з яких обумовлені національною продуктивністю та інституційною структурою економіки, а другі - дією чинників невизначеності функціонування та розвитку господарських систем. Їх врівноваженість забезпечує соціально-економічну стійкість, стабільність і варіативність як на коротких (за рахунок детермінованих елементів), так і на довгих інтервалах (за рахунок використання спонтанності та невизначеності розвитку як передумов інновацій). Забезпечення балансу детермінованих і спонтанних елементів одночасно звужує альтернативні варіантів розвитку і розширює його перспективи (реалізація потенціалу здібностей), утворюючи коридор позитивної свободи. Суперечлива роль обмежувальних інститутів (в першу чергу економічні інститути та інститут адміністрування) в системі формування й управління якістю життя визначається, з одного боку, стримуючою функцією заборон, що знижують невизначеність і підвищують безпеку людської життєдіяльності, а з іншого боку, обмеженням економічної свободи, перенесенням центру відповідальності з суб'єкта на інститути, що обмежує також можливості реагування системи на нові виклики.

4. Зростаюча роль людського фактора у всіх соціально-економічних процесах і явищах привертає увагу до суб'єктних підстав якості життя, завдяки яким забезпечується стійкість та самоорганізаційний потенціал соціально-економічних систем. Розкрито структуру суб'єктного потенціалу якості життя: інституційні резерви якості життя і методи їх активації (соціалізація раціональної поведінки суб'єктів господарювання як джерело перетворення інституційної структури); інноваційні резерви якості життя і методи їх активації (розширення і консолідації інноваційної активності суб'єктів господарювання, що сприяє якісному оновленню

на її забезпечення. Якісно організоване управління економічними процесами сприяє вдосконаленню життєдіяльності людей, на основі якого можна забезпечити стійкість всієї соціально-економічної системи та синергію управлінських ресурсів з використанням потенціалу самоорганізації. В роботі обґрунтовані уявлення про якість життя як чинник національних управлінських рішень, що грає роль критерію гармонізації динаміки найважливіших елементів соціально-економічної системи: різнорідних приватних та суспільних інтересів, соціального та економічного векторів розвитку, соціальних, духовних і біологічних підстав людської діяльності, інституційної взаємодії в умовах прискорення життєвих циклів інституційних норм, всіх підсистем економіки, Доведена необхідність інкорпорації принципів вдосконалення якості життя в національну стратегію розвитку.

Формування національної управлінської моделі насамперед залежить від тих першочергових питань, вирішення яких є основою забезпечення якості національного розвитку. До таких першочергових питань сучасного етапу розвитку України ми відносимо: формування якісного інституційного середовища економічного розвитку, виокремлення та пріоритетна державна підтримка драйверів економічного розвитку; подолання надлишкової диференціації доходів населення, модернізацію системи освіти, інноваційне спрямування національної економіки, вибір ефективної траєкторії зростання якості життя тощо. Вважаємо, що інтеграція новітніх підходів менеджменту в національну стратегію розвитку є основою підвищення ефективності управлінських заходів.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення та представлено авторське розв'язання актуальної наукової проблеми – розробки теоретико-методологічних засад дослідження якості життя як фактору національного економічного розвитку та наукове обґрунтування напрямів, завдань та інструментів національної стратегії підвищення якості життя.

За результатами дослідження зроблені наступні висновки:

1. Проведений методологічний аналіз якості життя дозволив обґрунтувати її багаторівневу структуру, фундаментальні та актуальні елементи якої обумовлюють просторово-часовий рух якості життя за рахунок внутрішньосистемних зв'язків та зовнішньої багатоканальної взаємодії з усіма підсистемами національного господарства. Це дозволило довести критеріальну ролі якості життя в забезпеченні сумірної компліментарності соціальної та економічної складових національного розвитку на основі системного застосування якості життя як цільового орієнтира стратегії національного розвитку та інструменту взаємодії й селекції варіантів інституційних і економіко-технологічних змін. Зроблено висновок, що на цій основі одночасно можна забезпечити поглиблення ціннісних підстав розвитку та його орієнтацію на матеріальне, соціальне та духовне благополуччя всіх суб'єктів національного господарства. Основним ризиком порушення пропорційності соціальної та економічної складових національного розвитку є довгострокове

розвитку та створенні оновленої якості життя населення. На рис. 4 схематично представлено основні складові кругообігу якості.

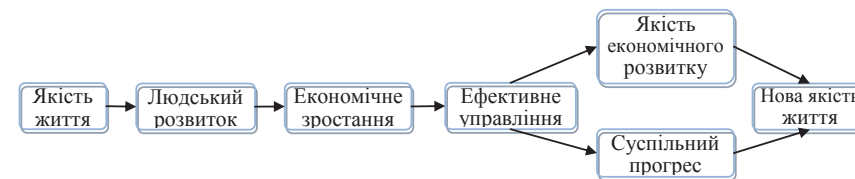

Рис. 4. Кругообіг якості життя (авторська розробка)

Важливий вклад в аргументацію спрямування розвитку на потреби і розвиток людини внесла концепція сталого розвитку. Сталий розвиток припускає регулювання умов життя на базі чотирьох принципів: задоволення основних потреб усіх людей; рівність стандартів цього задоволення для всього населення; дбайливе використання природних ресурсів; збереження можливостей для майбутніх поколінь реалізувати основні запити. В таблиці 2 наведені основні фактори сталого розвитку, які здійснюють відчутний вплив на якість життя та економічні параметри розвитку національного господарства.

Таблиця 2

Фактори сталого розвитку, що забезпечують якість життя (авторська розробка)

Економічні фактори	Соціальні фактори
<ul style="list-style-type: none"> - зростання обсягу національного доходу - соціальна справедливість в розподілі благ; - цінова стабільність; - ефективність податкової системи; - стабільність ринків; - зростання доходів населення; - зниження рівня безробіття; - наявність інвестиційних ресурсів; - інноваційна спрямованість економічного розвитку 	<ul style="list-style-type: none"> - демографічні тенденції; - зниження соціальної диференціації; - соціально відповідальна поведінка суб'єктів господарювання; - соціальна інклюзія; - соціальна згуртованість; - розширення простору культури; - соціальна довіра
Екологічні фактори	Управлінські фактори
<ul style="list-style-type: none"> - раціональне використання природних ресурсів; - природоохоронна діяльність; - ресурсозберігаючі технології; - екологічна культура населення; - екологічні інвестиції 	<ul style="list-style-type: none"> - виважена соціально-економічна стратегія розвитку; - політична стабільність; - ефективна структура поточних державних витрат; - ефективне екологічне законодавство; - ефективний екологічний менеджмент

Стійкість будь якої соціально-економічної системи визначається рівноважністю її елементів і взаємозв'язків між ними. Це дозволило обґрунтувати, що важливим

аспектом реалізації моделі національної якості життя є наявність відповідної інституційної структури національного господарства. Якість й адекватність інституційного середовища імперативам якості життя визначає не тільки напрямки, форми, а також умови та саму можливість модернізаційних процесів. Інституційне забезпечення якості життя являє собою сукупність заходів і засобів держави та суб'єктів національного господарства щодо створення умов, які сприяють забезпеченню якісної життєдіяльності сучасних і майбутніх поколінь, реалізації стратегії якісного розвитку людини.

Якість життя знаходить істинний сенс у людському розвитку, так як потенції до розвитку закладені в людині від природи. Вважаємо, що людський розвиток і якість життя уявляють собою суперечливо-поліваріативну єдність, в якій одночасно відбувається їх перетин та взаємозбагачення (рис. 5).

Рис. 5. Суперечливо-поліваріативна єдність якості життя та людського розвитку (авторська розробка)

завдяки своїм ціннісно-фундаментальним підставам може грати роль фактора автосаморозвитку процесів національного саморозвитку (розвиток породжує розвиток), коли зростання якості життя формує середовище свого розширеного відтворення (рис. 10).

Рис. 10. Модель управління національним економічним розвитком на основі вдосконалення якості життя (авторська розробка)

Забезпечити високу якість життя без стабільного економічного розвитку, збалансованості витрат і доходів державного бюджету неможливо. Результативність будь-якої управлінської моделі залежить, в першу чергу, від її суспільних результатів і спроможності відтворювати їх в довгостроковій перспективі. Якість життя є стратегічною метою управління розвитком, яка підпорядковує безліч тактичних цілей, які слугують спрямуванню національного економічного розвитку

(-0,345). Такий незадовільний поточний стан якості життя населення України оголює низку гостро актуальних економічних проблем та потребує розробки комплексної програми модернізації економіки України на засадах пріоритетності якості життя населення.

Переорієнтація економіки на цілі суспільного прогресу і якість життя населення стикається на своєму шляху зі зростаючою надлишковою нерівністю розподілу доходів. Надмірна нерівність доходів, хронічна бідність значної частини населення, відсутність ефективних механізмів розподілу мають руйнівну дію на якість життя, ведуть до економічно невиправданої поляризації населення. В цій ситуації частка населення не може повноцінно реалізувати свої власні стратегії. Виявлено ризик ефекту нереалізованої якості життя, що породжує деградацію соціально-економічної системи як негативний спосіб відновлення рівноваги між соціальними запитами та економічними можливостями суспільства. Феномен надмірної нерівності доходів населення, характерний для сучасного етапу розвитку України, потребує широкого використання можливостей держави у його подоланні. Обґрунтовано, що одним із ключових заходів протидії масштабності такої нерівності є соціальна відповідальність державної політики.

Методика оцінювання заходів соціально відповідального управління повинна базуватися на встановленні ефективного зворотного зв'язку («електронна держава», громадське врядування, соціальна експертиза проектів тощо), який би відображав сприйняття населенням управлінських рішень, державних програм, ефективності функціонування всіх суб'єктів їх розробки та реалізації. Соціально відповідальна модель управління ґрунтується на постійному моніторингу умов життєдіяльності населення (маятник соціального самовідчуття) та використанні суспільного потенціалу та суспільних ініціатив у вирішенні проблем національного економічного розвитку. Вона має проявлятися не лише в підвищенні якості життя населення, а й в ефективно налагодженому соціальному діалозі, в поєднанні управлінських заходів з елементами самоврядування та використанні потенціалу самоорганізації якості життя, в сприянні формуванню громадянського суспільства.

Змістовний аналіз якості життя як фактору національного економічного розвитку дозволив розробити авторську модель управління національним економічним розвитком (НЕР) на основі вдосконалення якості життя (як мегамережевої структури управління НЕР). Модель включає три основні блоки: блок точечного розвитку, що забезпечує на основі інноваційних господарських практик формування локальних точок зростання якості життя; блок вирівнювання, що забезпечує поширення нових системоутворюючих елементів якості життя на все середовище національної економіки за рахунок мережевих ефектів; блок закріплення перспективних господарських практик, що забезпечує їх укорінення в національну господарську культуру. Така модель передбачає комплекс державних заходів в рамках здійснення цілеспрямованої державної соціально-економічної політики, орієнтованої на якість життя: забезпечення якості та цілісності інституційного середовища, яке будується на ціннісних матричних основах; справедливого розподілу результатів економічного зростання, надання їм соціально-економічної ефективності та якості. Обґрунтовано висновок, що якість життя

Якість життя населення виступає драйвером інституційної динаміки всієї господарської системи, надає модернізаційним процесам комплексного характеру, забезпечує її додатковим інституційним інструментарієм. Обґрунтовано, що якість життя має декілька фундаментальних каналів впливу на інституційні механізми модернізації національного господарства. По-перше, це збагачення ціннісних підстав національного господарства за рахунок зростання значимості актуальних елементів якості життя. По-друге, це позитивне ускладнення соціально-економічних інститутів, яке відбувається за активною участю держави шляхом привнесення в них елементів, що відбивають якість життя. По-третє, це формування додаткових трансмісійних каналів взаємодії соціальних і економічних підсистем суспільства шляхом забезпечення комплементарної єдності соціальної й економічної політики держави. Модернізація національного господарства відбувається більш ефективно при поєднанні зусиль держави з громадською активністю.

Некеровані флуктуації якості життя породжують зони нестійкості, які ускладнюють її організаційні процеси. Це призводить до формування деінституціоналізації якості життя та деінституціоналізації економічного розвитку. Подолання цих процесів можливо лише при орієнтації сучасної соціально-економічної політики держави на справжні інтереси людини, на вирішення питань формування умов її розвитку, на подолання стихійного, стохастичного характеру людської еволюції. Це потребує інноваційного інституційного моделювання на основі соціальної експертизи й адаптації інститутів з обов'язковим відтворенням тих норм і цінностей, що є глибинними основами інституційної матриці.

Аналіз інституційного середовища якості життя в Україні дозволив виявити такі його негативні характеристики: дисипативність і нерівноважність, що визначається аномією та агенезією інститутів; аномально висока частка трансплантованих інститутів, які не погоджуються з загальними інституційними параметрами системи; високий рівень соціально детермінованих трансакційних витрат; низький рівень матеріального добробуту значної частки населення; низький рівень довіри в українському суспільстві; дефіцит цільового забезпечення управління. Обґрунтовано, що подолання дисфункції інститутів і формування цілісності інституційного середовища якості життя необхідно проводити шляхом їх адаптації, перетворення в елементи власного змісту інституційної системи якості життя, узгодженого з характеристиками інституційного середовища національного економічного розвитку.

Третій розділ «Якість життя в системі управління національним економічним розвитком» присвячено провідним механізмам впливу якості життя на національний економічний розвиток, застосування яких забезпечує більш високу координацію управлінських ресурсів і надає стійке спрямування національної стратегії соціально-економічного розвитку на досягнення плідних соціальних й економічних результатів. В розділі розкрито роль провідних сфер формування якості життя в одночасному забезпеченні зростання показників якості життя та національної економіки. Оскільки створення умов гармонійного розвитку людини, її здібностей та творчих навичок є головним завданням сучасного етапу розвитку, а активація її потенціалу в економічному розвитку – головним управлінським

завданням, то саме сфери формування та забезпечення людського розвитку стають головними механізмами підвищення ефективності функціонування національного господарства.

Освіта є найважливішим механізмом формування та розвитку людського інтелектуального потенціалу національної економіки, його ефективної реалізації у всіх сферах народного господарства та спрямування отриманих ефектів на підвищення якості життя. З освітою тісно пов'язані економічна ефективність і національна конкурентоспроможність, інноваційний розвиток і мотивація творчої діяльності, якість та рівень інтелектуального розвитку суспільства. Саме тому управління якістю національної освітньої системи, її модернізація стають пріоритетним завданням будь-якої країни. Освіта має вагомий вплив на якість національного управління, що забезпечується створенням в освітній сфері відповідних сучасним реаліям управлінських моделей та підготовкою високопрофесійних фахівців-управлінців. Для України важливим завданням є підвищення якості освіти. Дані Державної служби статистики свідчать про поступове скорочення кількості вишів різних рівнів акредитації та скорочення чисельності здобувачів вищої освіти. Це становить тривожну тенденцію поступового зниження якості людського потенціалу країни.

Цього неможна допускати з цілого ряду причин, важливішою з яких є вагомий внесок освіти в формування суб'єктного потенціалу можливостей якості життя. Цей потенціал виступає, як обґрунтовується в роботі, основою стійкості та саморегулювання всієї соціально-економічної системи. Потенціал можливостей якості життя має такі взаємопов'язані блоки: інституційні резерви якості життя та методи їх активації (соціалізація раціональної поведінки суб'єктів господарювання як джерело перетворення інституційної структури); інноваційні резерви якості життя та методи їх активації (розширення та консолідації інноваційної активності суб'єктів господарювання, що сприяє якісному оновленню всіх параметрів розвитку); адаптаційні резерви (свобода господарської поведінки в рамках діючих інститутів); мотиваційні резерви (зростання нематеріальних форм мотивації, стимулювання зміни структури потреб в бік збільшення соціокультурних та соціо-екологічних потреб); резерв здібностей (соціалізація людських здібностей як потужний імпульс, що ініціює розвиток). В роботі обґрунтовано, що механізмом зовнішньої активації цих резервів є державна освітнє-інноваційна політика.

Розвиток будь-якої системи залежить від того, що закладено в основу, є опорою стабільного, поступового руху вперед. Таким базисом виступають якісні характеристики життєдіяльності населення. Сучасні соціально-економічні системи й якість життя також відчувають на собі вплив глобальної невизначеності. Якість життя є важливим механізмом не тільки розпізнавання ризиків, але й їх запобігання. Концентрація позитивних та негативних впливів зовнішнього середовища й окремих його складових на життя людини залежить, в багатьох випадках, від потенціалу стійкості якості життя. Він проявляється здатністю протистояти негативним впливам і спроможністю використання потенційних можливостей системи в спрямуванні розвитку. Потенціал стійкості якості життя через всі канали сумісної взаємодії сповіщається господарській системі.

комплексно-релевантне інформаційне й аналітичне забезпечення прийняття управлінських рішень стратегічного характеру для всіх владних інститутів.

Перехід національної економіки на інноваційний шлях розвитку є однією з найактуальніших проблем. Ефективний національний економічний розвиток та підвищення якості життя населення неможливі без вирішення важливого завдання - здійснення комплексної модернізації економіки та зростання інноваційної активності господарюючих суб'єктів. Особливої актуальності набувають методи інноваційного спрямування процесів життєзабезпечення та використання потенціалу якості життя. Обґрунтовано необхідність врахування в національній логістиці інновацій ризику внутрісистемної і надсистемної протидії змінам, який формується в точках розриву системи внаслідок дефіциту рефлексивності, розмивання ціннісних підстав, втрати суб'єктності та негативного впливу систем більш високого рівня. Зазначено, що механізмом запобігання ризику протидії змінам є системна інноваційна політика держави, спрямована на розширення поля культури, забезпечення якості національного людського креативного потенціалу, інституційне забезпечення інноваційного розвитку з врахуванням впливу на нього якісних параметрів життєдіяльності населення.

Доведено, що регіональні інноваційні кластери є вагомим чинником просторового розвитку, який забезпечує підвищення якості життя населення території через формування взаємопов'язаних мережевих ефектів: ефекту інновацій, ефекту економічного зростання, ефекту розвитку здібностей, «ефекту підтягування» та ефекту довіри. Сукупність цих ефектів створює імпульси розвитку всієї національної економіки, що обґрунтовує роль кластерної політики в формуванні мультиплікативних ефектів якості життя та національного економічного розвитку.

Шостий розділ «Основні напрями державної політики підвищення якості життя населення України» акцентує увагу на тих методах, застосування яких в національних управлінських моделях і стратегіях створює синергію сумірного зростання економічних показників та якісних параметрів життєдіяльності населення. Особливу увагу присвячено пошуку комплементарних зв'язків якості життя й економічних чинників національного розвитку (національна продуктивність, доходи населення, механізми їх розподілу, забезпечення використання результатів поточного моніторингу якості життя в управлінні), що зумовлюють інтеграцію управлінських ресурсів і завдань їх забезпечення (комплементарне управління).

Головною метою застосування порівняльних методик вимірювання якості життя є виокремлення основних напрямів її покращення та розробка ефективних управлінських заходів забезпечення стійкого позитивного ефекту. Це, в свою чергу, стає основою моделювання національної стратегії якості життя як важливої складової національної стратегії соціально-економічного розвитку. Найбільш поширеною методикою вимірювання якості життя є Індекс людського розвитку (ІЛР) ПРООН. Так за результатами дослідження ІЛР 2015 р. Україна опинилась на 81 місці, дещо покращив свої позиції (тогорічне 83 місце), зростання індексу склало 0,013 (з 0,734 до 0,747). За результатами вимірювання індексу щастя (New Economics Foundation), що засновано на суб'єктивно-об'єктивних показниках, Україна займає 111 місце, що значно нижче результатів попереднього вимірювання

Зіставлення дозволило підтвердити робочу гіпотезу дисертаційного дослідження, що якість життя, орієнтована на людський розвиток, є плідним середовищем поширення інновацій та зростання конкурентоспроможності. Харківська область значно випереджає всі інші регіони, особливий відрив від інших регіонів. Особливий відрив від інших регіонів вона демонструє за показником інноваційної діяльності.

На рис. 9 представлено емпіричний розподіл регіонів України за регіональним індексом людського розвитку в залежності від індексу конкурентоспроможності та індексу інноваційної діяльності.

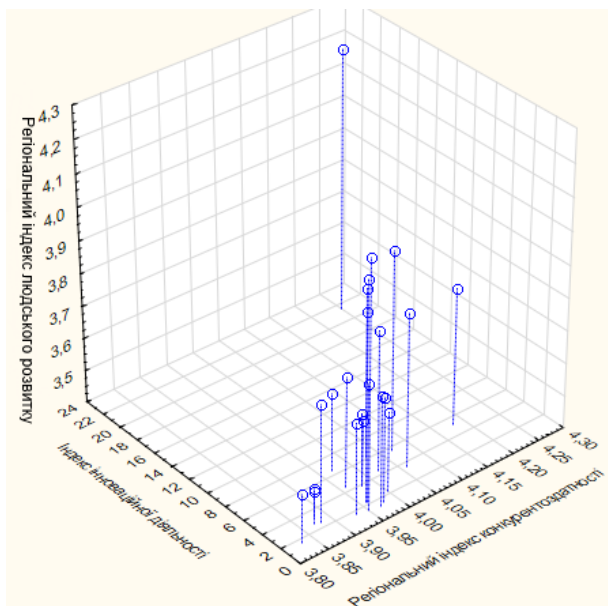

Рис. 9. Емпіричний розподіл регіонів України за РІЛР в залежності від РІК та ІІД (авторська розробка)

Запропоновані удосконалення методики вимірювання якості життя населення та використання її результатів у державному регулюванні суспільних процесів: декомпозиція її загального рівня на окремі складові з врахуванням динаміки їх співвідношення у часі та просторі (вертикально-горизонтальний аналіз); перевірка та виявлення значущих кореляцій між окремими показниками; прогнозування змін комплексних показників та їх окремих складових; встановлення взаємозв'язків та співвідношень між інтегральними показниками вимірювання суспільного добробуту за різними методиками, що відображають різні аспекти якості життя населення; проведення комплексної оцінки потенцій до розвитку на основі кореляційного аналізу; ідентифікації на ранніх стадіях загроз і точок майбутнього зростання;

Якість життя як фактор економічного розвитку найбільш повно розкриває своє значення в трудовій сфері через якість трудового життя. Якісне управління трудовою сферою завдяки якості інституційно-організаційної структури трансформує економічне зростання в національний розвиток. Концепція якості трудового життя ґрунтується на створенні умов, що забезпечують розвиток і оптимальне використання трудового потенціалу людини. В сучасних умовах у світі соціально-трудових відносин відбуваються небачені раніше зміни, які породжують невизначеність і ризики в системі зайнятості та самореалізації трудового потенціалу людини, в системі одержуваних доходів. Узагальнені характеристики впливу стану соціально-трудових відносин на якість життя наведено у таблиці 3.

Таблиця 3

Оцінка впливу соціально-трудових відносин на якість життя (авторська розробка)

Предмет СТВ	Параметри якості життя
Винагорода за працю (заробітна плата)	Рівень матеріального добробуту. Проіндексована заробітна плата – збереження доходів – високий рівень добробуту
Задоволеність працею	Відчуття соціальної корисності та соціальної справедливості
Зайнятість	Впевненість у майбутньому, стабільність, соціально-психологічний спокій, повна реалізація творчого потенціалу
Умови праці	Збереження здоров'я та працездатності, розвиток якостей людини, розвиток людини поза виробництвом
Мотивація праці	Підвищення добробуту, рівня задоволення потреб, гармонійний розвиток людини
Соціокультурні традиції та трудова етика	Тип поведінки, який відповідає творчій людині, високі морально-ціннісні установки. Соціальна справедливість
Зміст праці	Реалізація творчого потенціалу людини. Професійна та трудова самостійність. Задоволеність працею.
Соціалізація праці	Отримання необхідного соціального статусу. Самореалізація. Самоствердження.

Тісний багатоплановий зв'язок соціально-трудових відносин і якості трудового життя розкривається через особливості їх розвитку та організаційно-економічні механізми їх забезпечення. Управління національним економічним розвитком має своїм центральним блоком управління соціально-трудовою сферою як сферою збереження і примноження економічного потенціалу країни. Якщо забезпечити якісне використання трудового потенціалу на основі відповідної національної стратегії й виваженої політики, то це створить умови всебічного людського розвитку й ефективності функціонування національної економіки. Така стратегія повинна включати сукупність економічних форм, інструментів та організаційних структур з реалізації спроможності людини до праці.

Сучасна соціально-трудова політика повинна вибудовуватися, виходячи з розуміння піднесення ролі людини, її творчих здібностей в забезпеченні економічного розвитку. Якість трудового життя є важливим чинником національної продуктивності. В роботі розкрито зміст механізму впливу якості трудового життя на національну продуктивність шляхом формування розгалуженої системи каналів взаємодії. В першу чергу, це прямий зв'язок між рівнем мотиваційних установок людини та результативністю праці. Важливий вплив мають також соціальна

різноманітність праці, подолання відчуження праці, забезпечення гідної праці як комплексної вимоги до її змісту, умов та одержуваної за працю винагороди. Важливим заходом є реалізація потенціалу національної продуктивності в тих нішах, які займає національна економіка в міжнародному розподілі праці, що створює конкурентні переваги національної моделі соціально-трудових відносин. Весь багатоканальний механізм впливу якості трудового життя на національну продуктивність одночасно забезпечує різноманіття, компліментарність і стійкість основаній розвитку національної економіки.

В четвертому розділі «Концептуальні підходи до управління якістю життя» проаналізовано основні комплексні показники якості життя, що мають найбільший потенціал застосування в управлінні національним економічним розвитком, розкрито тісний взаємозв'язок зміни параметрів якості життя та національного економічного розвитку під впливом інституційних чинників, механізми забезпечення цілісності національної якості життя і національного розвитку за рахунок розширення їх ціннісних підвалин як вимоги національної економічної безпеки.

Комплексні показники якості життя та методики її вимірювання становлять складну систему орієнтирів національного економічного розвитку, на основі якої набувається система управління якістю життя як стрижневим елементом національного економічного розвитку. Постійний моніторинг умов життєдіяльності населення слугує орієнтиром зважених управлінських рішень щодо забезпечення якості життя й має тісні кореляції з якістю соціально-економічної політики держави та національної соціально-економічної стратегії розвитку.

Дослідження якості життя як цілісної системи структурно визначених і органічно взаємодіючих інституціоналізованих елементів, пов'язаних внутрішньою логікою розвитку, надало змогу представити її як єдину композицію гармонійного розвитку суспільства. Завдяки вибудованій інституційній структурі відбувається втілення домінуючих ідеологічних інститутів в повсякденну практику. При неузгодженості інституційної системи, навпаки, виникають інституційні розриви, що формують особливі ментальні характеристики представників такого суспільства.

В роботі представлено розроблену автором інституційно-функціональну концепцію управління якістю життя як внутрішнім критеріальним елементом ефективності економіки, яка заснована на забезпеченні сполученої міжсистемної та внутрісистемної взаємодії інституційних чинників вдосконалення людських здібностей і економічного потенціалу їх реалізації як комплементарної єдності. Основою такого управління є інститути розвитку національної якості життя, що характеризуються високим потенціалом інституційного вбудовування та адаптаційно-адаптивними властивостями як важливими елементами інституційного конструювання цілісних систем.

Інститути розвитку національної якості життя – це ціннісно-орієнтовані нормативні комплекси, базовою функцією яких є структурування процесу гуманізації національного економічного розвитку в умовах прискореного розширення варіантного поля еволюції господарських систем. Забезпечення

випереджатиме всі інші області України за рівнем людського розвитку за умов сталого розвитку країни (рис. 8).

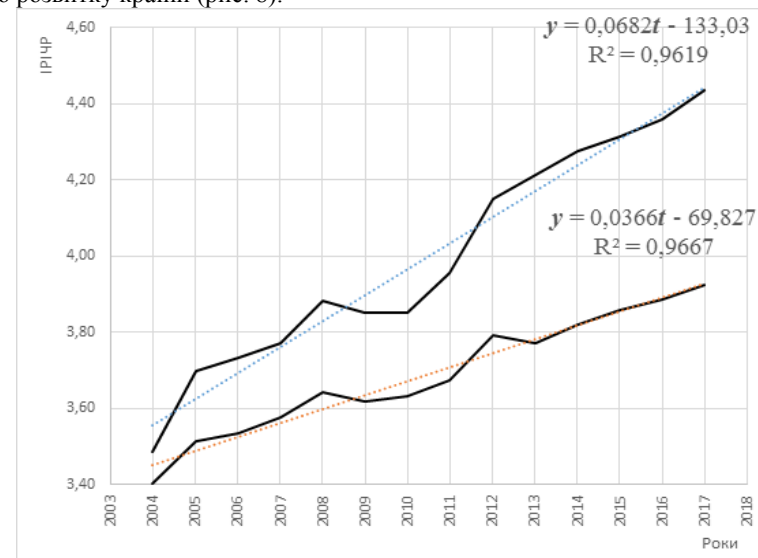

Рис. 8. Прогнозна динаміка РІЛР Харківської області (верхній графік) та України (нижній графік) (авторська розробка)

Зіставлення даних Регіонального індексу людського розвитку з Регіональним індексом конкурентоспроможності (РІК) та індексом інноваційної діяльності (ПД) наведено в таблиці 4.

Таблиця 4
Індекси конкурентоспроможності (РІК), інноваційної діяльності (ПД), регіонального людського розвитку (РІЛР) 2013-2014 рр.

Область	РІК	ПД	РІЛР	Область	РІК	ПД	РІЛР
Вінницька	3,97	6,43	3,64	Одеська	4,18	5,12	3,82
Волинська	3,97	1,23	3,74	Полтавська	4,02	4,41	3,83
Дніпропетровська	4,15	12,79	3,73	Рівненська	4,00	2,26	3,64
Житомирська	3,88	3,24	3,49	Сумська	3,98	3,81	3,60
Закарпатська	3,96	2,28	3,97	Тернопільська	3,88	2,45	3,76
Запорізька	4,03	6,19	3,92	Харківська	4,25	21,44	4,21
Івано-Франківська	3,98	3,91	3,62	Херсонська	3,87	2,63	3,50
Київська	4,06	3,53	3,87	Хмельницька	3,98	1,48	3,72
Кіровоградська	3,83	1,59	3,55	Черкаська	3,96	2,15	3,77
Львівська	4,07	5,66	4,01	Чернівецька	3,95	1,41	4,15
Миколаївська	3,96	4,38	3,74	Чернігівська	3,93	1,60	3,68

аспекту людського розвитку (вертикальний аналіз), по-друге, у виявленні змін структури ІРЛР, за всіма аспектами людського розвитку по регіонах одночасно за досліджуваній відрізок часу (горизонтальний аналіз).

Зміни, проілюстровані графічно на рис. 7, демонструють позитивні та негативні тенденції показників людського розвитку по регіонах.

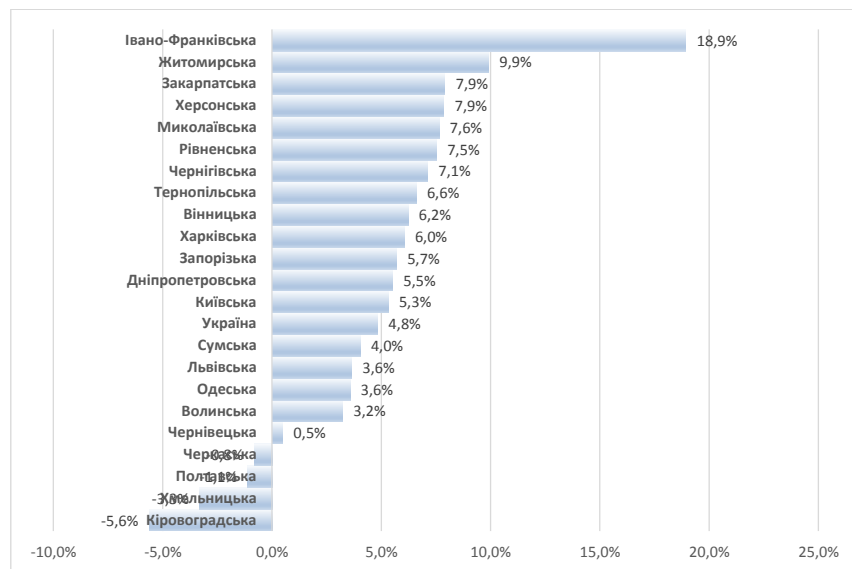

Рис. 7. Зміни значень ІРЛР в 2014 р. відносно 2013 р. (авторська розробка)

За результатами розрахунків в дослідженні визначено, що протягом останніх років Харківська область упевнено займає перше місце за показниками людського розвитку. На цій основі було досліджено основні складові досягнення високих результатів регіоном та розраховано прогностичні показники з використанням методу потрійного експоненційного згладжування Вінтерса-Хольта та звичайного лінійного тренду (рівняння трендів зображені на графіку) на 2016-2017 рр. Відповідні прогнози ІРЛР на 2016 і 2017 роки наступні: для України і цілому – це 3,8864 і 3,9229; для Харківської області – це 4,3585 і 4,4346.

Візуальне порівняння реальних (емпіричних) і згладжених даних, а також близькі до одиниці значення коефіцієнту детермінації R^2 дозволяють зробити наступні два висновки: метод потрійного експоненційного згладжування Вінтерса-Хольта та метод лінійного тренду діють майже однаково (особливо це помітно для даних ІРЛР України); отримані моделі адекватно відображують тенденції розвитку і за сталих умов можуть бути використані для отримання прогностичних оцінок. Можна з впевненістю стверджувати, що Харківська область у 2016-2017 роках помітно

ефективного вирощування інститутів розвитку національної якості життя передбачає поєднання зусиль держави та громадянського суспільства.

Держава має вплив на всю систему національних інститутів, тому саме їй належить роль провідного архітектора будь-якої інституційної конструкції, що має вплив на національний економічний розвиток. Консолідує роль у забезпеченні імплементації пріоритетів розвитку якості життя всіма інститутами належить саме їй. В інституційній структурі суспільства центральне місце займають інститути розвитку національної якості життя, які за думкою дисертанта є підставою стійкості інституційної архітектури національного господарства (рис. 6).

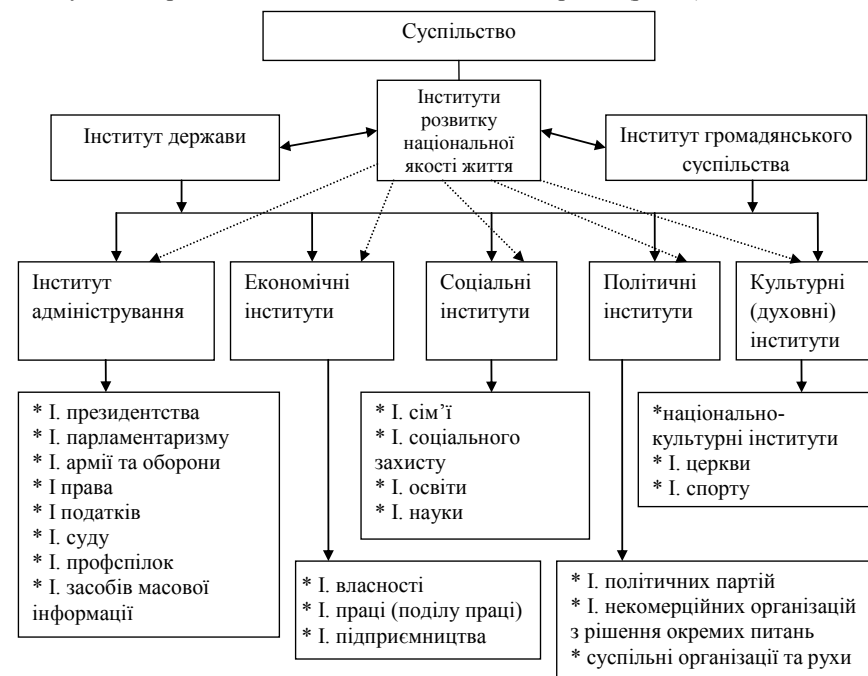

Рис. 6. Інституційні суб'єкти управління якістю життя (авторська розробка)

Актуалізацію ролі якості життя в системі сучасного соціально-економічного розвитку визначають два основоположних процеси: перетворення якості життя в стратегічний цільовий орієнтир розвитку і виділення якості життя на роль одного з провідних чинників, що здійснюють стимулювання та координування національного розвитку. Якість життя є основним фактором інституційної модернізації національної економіки, трансмісією його прогресивного розвитку. Національні цінності розвитку, комплементарні по відношенню до загальнолюдських, є основою розвитку національних господарських систем і уявляють інституційну матрицю. Вони закріплюються в господарських практиках, кращі з яких виконують функцію

еталонного зразка для підвищення якості життя та ефективності національного економічного розвитку. На цій основі формується інституційна модель управління якістю життя. Будь-які перетворення в суспільстві, його прогрес неможливі без чіткої стратегії, без підтримки всього соціуму. Це, у свою чергу, можливо лише за умови, коли метою розвитку є особистість з її свободою, новою якістю життя, розкриттям здібностей і талантів, моральним і духовним вдосконаленням.

Ціннісні підстави розвитку формують не тільки духовне середовище суспільства, а й мають тісні механізми впливу на економічні параметри розвитку. Це, в першу чергу, обумовлено пріоритетною роллю людини у національному відтворенні та модернізації національної економіки. Зокрема, таким позитивним ефектом впливу ціннісного фундаменту на економічний розвиток є економія ресурсів. Ціннісні підстави сучасного суспільства дають можливість структурувати і раціоналізувати потреби. Вони також виконують провідну роль в укріпленні національної економічної безпеки шляхом забезпечення соціально відповідальної економічної поведінки, зміцнення суспільної довіри, імплементації принципів соціальної справедливості та рівності можливостей, розширення поля соціального партнерства та забезпечення високого рівня соціальної згуртованості. Держава сприяє формуванню та зміцненню соціальної цілісності суспільства на основі соціального спрямування економіки та соціально ефективного розподілу результатів економічного розвитку. Таким чином, якість життя є механізмом консолідації інтересів окремих господарюючих суб'єктів і національних інтересів шляхом вбудовування індивідуальних стратегій якості життя в національну стратегію соціально-економічного розвитку, що забезпечує легітимність громадських і приватних інтересів, які базуються на фундаментальних цінностях розвитку.

В дисертації розкрито зміст двох основних типів політики підвищення якості життя, використання яких в стратегії національного соціально-економічного розвитку забезпечує різні його результати. Перший тип - інтенсивний, засновано на розширеному відтворенні національного багатства шляхом залучення інноваційних ресурсів і реалізації потенціалу здібностей населення, що відповідає інноваційно-гуманістичній стратегії соціально-економічного розвитку і забезпечує довгострокове зростання національної якості життя. Другий тип - екстенсивний або перерозподільний, засновано на перерозподілі національного багатства (на національному та регіональному рівнях) і залученні зовнішніх боргових ресурсів, що загрожує десоверенізацією соціально-економічного розвитку. Результативність другого типу державної політики є незначною, тому що або не створює нового національного багатства, або реалізує результати цього зростання в інтересах незначного кола суб'єктів національного господарства. Такий перерозподіл створює короткострокові підстави зростання якості життя.

П'ятий розділ «Структурні пріоритети сучасного економічного розвитку України в контексті забезпечення якості життя» присвячено виявленню й аналізу основних драйверів стійкого економічного зростання, результати якого завдяки вибудованій управлінській моделі можуть бути спрямовані на забезпечення якості життя населення. Структурні (галузеві та регіональні) зрушення економіки повинні відповідати загальнонаціональному плану модернізації національного господарства.

Особливу увагу приділено тим секторам, галузям та регіонам національної економіки, що мають потенціал зростання та включення в розширене відтворення інших. Саме на цій основі при формуванні державної підтримки точок зростання та національних конкурентних переваг можливе забезпечення довгострокового економічного розвитку.

В умовах нестачі коштів наряду з всебічною підтримкою інноваційного розвитку мікро-, мезо- і макросуб'єктів, необхідно використовувати вже сформований потенціал розвитку окремих галузей. До таких, на нашу думку, перш за все, відноситься транспортна галузь. Наявність розвинутої транспортної системи є однією з найважливіших умов функціонування та розвитку національної економіки. Вона стає не лише чинником економічного зростання та створення конкурентних переваг для національних економік, а й формування високої якості життя населення країни. Тому актуалізуються питання стану й якісного рівня розвитку транспортної системи як фактору соціально-економічного розвитку національного господарства. Обґрунтовано, що потенціал транспортної галузі економіки України спроможний одночасно здійснювати взаємопов'язані завдання підвищення якості життя населення та забезпечення стійких підвалів національного економічного розвитку.

Вважаємо проблему управління національним розвитком і якістю життя особливо актуальною в нестійких економічних умовах. Вони інтенсифікують пошук нового формату інклюзивного стійкого розвитку. Модернізація нової хвилі наочно доказала, що у конкурентній боротьбі перемагають країни з високою якістю життя, з високоосвіченим населенням, що забезпечують їх економічний потенціал.

Важливе значення в структурній політиці держави набуває регіональна складова. Моніторинг індикаторів якості життя по регіонах дозволяє виявляти найбільш слабкі та проблемні аспекти національного розвитку та місця їх локалізації, виділяти пріоритети розвитку за рахунок виявлення потенціальних точок зростання, розробляти політику вирівнювання національного розвитку з використанням потенційних можливостей окремих територій і запобіганням руйнівного впливу негативних факторів засобами управління місцевих органів влади. Для моніторингу регіональних особливостей формування якості життя населення в роботі використано методику вимірювання регіонального індексу людського розвитку (розроблену фахівцями Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи), на основі якої проведено вертикально-горизонтальний аналіз умов життєдіяльності населення. Для аналізу особливостей формування блочних показників як складових сукупного національного розвитку були використані процентні їх співвідношення, розраховані за формулою:

$$100\% = I_{r1}/I_r 100\% + I_{r2}/I_r 100\% + I_{r3}/I_r 100\% + \\ + I_{r4}/I_r 100\% + I_{r5}/I_r 100\% + I_{r6}/I_r 100\%.$$

Сутність застосованого в дослідженні вертикально-горизонтального аналізу людського розвитку регіонів України за допомогою ІРЛР полягає, по-перше, у з'ясуванні того, яку роль відіграє кожен з регіонів України у формуванні окремого